

Capitolul 4

Deicticele spațiale

Din punct de vedere semantic, informațiile spațiale identifică poziția unui anumit obiect față de unul sau mai multe repere ce constituie pentru enunț cadrul de ancorare spațială. Relația spațială prezintă caracteristici semantice și pragmatice generale ce se regăsesc atât în localizările deictice cât și în cele non-deictice.

4.1. Semantica relațiilor spațiale

Informația esențială transmisă de predicția spațială privește zona (Sit localizator) în care se găsește o anumită entitate (Obiectivul localizării).¹

- (1) Alerg **la Iconomeasca**... De acolo, **la Sachelăreasca**... Pe urmă **la Piscupeasca**... În sfârșit, am dat de izvor... Tânărul este nepotul lui madam Piscupescu, băiatul surioarei dumneaei, al lui madam Dăscălescu: Mitică Dăscălescu. (Ion Luca Caragiale, *Lațul slăbiciunilor*, în volumul *Momente și schițe*, 1901, Wikisource)

[În acest exemplu, Obiectivul localizării este vorbitorul, iar adverbialele la Iconomeasca, la Sachelăreasca, la Piscupeasca sunt Situri, comunicând localizările succesive ale Obiectivului.]

- (2) **Pacienta** (ultima din acea zi) se așază pe **scaunul** din fața **biroului** său și îi dictă cele câteva date convenționale pe care Minda le trecu în registru. (Nicolae Breban, *Îngerul de ghips*, 1972, p. 6)

[În această frază, avem două predicții spațiale, una în care Obiectivul este reprezentat de nominalul pacienta, iar Situl este sintagma nominală scaunul; aceeași sintagmă nominală (scaunul) este Obiectiv în cea de a doua predicție spațială, ce are ca Sit adverbialul din fața biroului său.]

Între Obiectiv și Sit există diferențe care permit fiecărui element să-și joace rolul semantic specific.² Trebuie să luăm în considerare următoarele elemente:

(i) o diferență de dimensiune, de vizibilitate și/ sau de importanță, Obiectivul fiind, de obicei, mai mic sau mai puțin vizibil, sau mai puțin cunoscut:

- (3) a. În fața **bisericii** au pus o **statuie**.

b. Practic, era o **cetate** înconjurată de **un zid format din munți și dealuri** abrupte, greu de cucerit de către eventualii agresori. (Alexandru și Vlad Lepădatu, *Cobai*, 1999, pag. 94)

[În aceste exemple, atât Obiectivele cât și Siturile sunt entități imobile, dar cele dintâi (denotate de substantivele statuie și cetate) sunt mai mici decât Siturile care le localizează, desemnate de sintagmele nominale biserica și, respectiv, un zid format din munți și dealuri.]

(ii) o diferență de mobilitate, deoarece Obiectivul este deseori în mișcare sau are capacitatea de a se mișca, față de Sit, care este mai stabil, poate chiar imobil prin natură:

- (4) a. **Mașina** e parcată lângă **casa lui Petru**.

b. **Mașina** a trecut pe lângă **casa lui Petru**.

[În ambele exemple Obiectivul mașina este o entitate ce poate fi mobilă; faptul că în (a) Obiectivul nu se mișcă iar în (b) se deplasează nu schimbă raportul spațial față de Sit, care este în ambele exemple sintagma nominală casa lui Petru.]

¹ În literatura lingvistică de specialitate există diferiți termeni ce denumesc aceste entități. În engleză, termenii folosiți în psihologie sunt *figure* și *ground*. În terminologia lui Langacker, cuvântul *trajectory* desemnează entitatea mobilă, localizată față de o *bornă* sau *punct de reper* (numit în engleză *landmark* cf. Vandeloise 1986: 44). Am putea adăuga, pentru engleză, termenii *theme* vs. *reference object* (Jackendoff 1983). În franceză, Boons (1987) a propus termenii *correlat de lieu* vs. *lieu*. Totuși termenii ce s-au impus sunt *cible* («țintă, scop») vs. *site* («sit, loc») folosiți de un mare număr de lingviști francezi (Vandeloise 1986, Aurnague / Vieu / Borillo 1997, Borillo 1998, etc.). În paginile următoare vom folosi acești termeni scriși cu majusculă (Sit, Obiectiv) pentru a marca folosirea cuvintelor în acest sens tehnic.

² Dintre proprietățile pe care le prezentăm în continuare, caracteristicile (i) – (iii) au fost identificate de Vandeloise (1986), în timp ce proprietățile (iv) – (v) au fost adăugate de Andrée Borillo (1998).

(iii) relativ la forța de gravitație, Situl poate avea rolul de suport ce se opune acțiunii greutateii:

(5) a. **Paltonul** atârnă în **cuier**.

b. **Lampa** e pe **masă**.

[În aceste două exemple, *Siturile*, desemnate de substantivele *cuier* în (a) și *masă* în (b), au rolul de suport pentru *Obiective* – substantivele *palton* și *lampă*.]

(iv) raportul conținător - conținut, pentru că deseori Obiectivul se găsește în interiorul Sitului:

(6) a. Când **Mihnea** intră în **odaie**, ochii unchiașului [...] clipiră ca o candelă ce moare (Alexandru Odobescu, *Mihnea Vodă cel Rău*, 1860, pag. 15)

b. Am găsit prin **cutiile mele cinci napoleoni de aur** pe care îi am de mult. (George Călinescu, *Bietul Ioanide II*, 1953, pag. 323)

[În aceste exemple, entitățile *Obiectiv* (Mihnea, cinci napoleoni) se găsesc în întregime în interiorul *Sitului* (desemnate de nominalele *odaie* și, respectiv, *cutii*).³]

(v) indivizii umani, în ciuda mobilității și a mărimii lor relativ modeste, pot juca atât rolul de Obiectiv cât și pe cel de Sit: **Maria** (Obiectiv) *e în parc* (Sit), **bărbatul** (Sit) *purta o pălărie neagră* (Obiectiv), **mașina** (Obiectiv) *e înaintea noastră* (Sit) (Borillo 1998: 13-14).

(7) a. Alături de **noi** locuia o **vecină** greu bolnavă de tuberculoză (Camil Petrescu, *Patul lui Procust*, 1933, p. 17)

b. [**Vica**] se ținea pas cu pas **în urma lui Condrat**, rugându-l, alergând cu picioarele ei grele pe coama nisipului. (Ștefan Bănuțescu, *Iarna bărbaților*, 1979, p. 25)

[În aceste exemple *Situl* are trăsătura [+uman], fiind constituit de grupul din care face parte locutorul în (a), și de *Codrat* în (b).]

Importanța deosebită a individului uman în localizarea spațială ilustrează pur și simplu antropocentrismul limbajului comun.

Când vorbim despre raporturile ce există între Obiectiv și Sit, trebuie să ținem seama de o altă proprietate a acestor entități, și anume de faptul că trebuie să se găsească la niveluri de ierarhizare similare. În studiile dedicate spațiului, această proprietate este numită ‘granulație’, noțiune ce desemnează faptul că locutorul alege gradul de detaliere al predicăției spațiale. Luăm ca exemplu situația în care locutorul vrea să comunice locul în care se găsește Jim, un cosmonaut din Statele Unite. Să presupunem că locutorul nostru știe că Jim se găsește lângă ușa din stânga a Galeriei Panteonului de la *British Museum* din Londra. Ca răspuns la întrebarea *știi unde este Jim?* locutorul ar putea să spună că Jim se găsește pe Pământ (și nu în Cosmos), în Europa (și nu în Statele Unite), în Marea Britanie (și nu pe ‘Continent’) în Anglia (și nu în Scoția sau Țara Galilor), la *British Museum* (și nu la *National Gallery*), în Galeria Panteonului (și nu în atelierul de restaurare al muzeului), lângă ușa în stânga (și nu în mijlocul sălii), etc. Toate aceste informații sunt corecte, iar ceea ce le diferențiază este nivelul de detaliu al desemnării, adică nivelul de granulație a Sitului. (v. Costăchescu 2007).

Nivelul granulației depinde atât de condițiile pragmatice ale comunicării cât și de elementele pe care locutorul le consideră semnificative pentru interlocutori: dacă conversația are loc în Statele Unite, răspunsul *Jim e în Europa* este suficient de precisă, ceea ce nu e cazul dacă aceeași conversație are loc în Europa sau în Marea Britanie. La fel *Jim e la Londra* ar putea să nu fie suficientă pentru persoanele care se găsesc în același oraș. *Jim e la British Museum* poate să nu conțină toate informațiile necesare unei persoane care se găsește în același edificiu și, eventual, vrea să vorbească cu el. Granulația informației spațiale ar trebui să fie introdusă printre principiile unei bune conversații, conform regulilor formulate de Paul Grice (v. capitolul 7).

Trebuie să existe o anumită armonie între nivelul de granulație a Obiectivelor și al Siturilor. Ca să luăm cazuri extreme, locutorul poate localiza un oraș sau o navă cu ajutorul coordonatelor geografice (latitudine și longitudine), dar nu poate localiza, de exemplu, în același fel poziția unui fotoliu într-o cameră.

Relațiile spațiale așa cum sunt exprimate de limbajul comun ilustrează o geometrie cognitivă naivă, individualizată de Andrée Borillo și explicitată prin metodele semanticii formale (Borillo 1998, Aurnague/Vieu/ Borillo 1997, Costăchescu 2008). Conform acestei geometrii, limbile naturale identifică poziția

³ Pentru a nu complica exprimarea, nu vom mai preciza de fiecare dată când descriem proprietățile Obiectivului sau Sitului că ne referim la proprietățile ale entităților extralingvistice ce constituie referentul sintagmelor având rolul de Sit sau de Obiectiv.

obiectelor prin intermediul a două mari categorii de relații spațiale: relații topologice (sau de localizare internă) și relații proiective (numite și de ‘localizare externă’).⁴

În cazul relațiilor topologice, Obiectivul se găsește într-un loc care are un anumit grad de coincidență cu Situl. Relațiile topologice codifică două tipuri de raporturi între cele două entități: Obiectivul și Situl pot să se găsească în relația obiect purtător (Situl) – obiect purtat (Obiectivul), ca în exemplele (2) și (5b). Al doilea tip de relație topologică se manifestă când Obiectivul se găsește într-o zonă spațială ce coincide, cel puțin parțial, cu Situl. În acest al doilea caz se vorbește de o relație topologică de incluziune:

- (8) Femeia se învârtea fără nici un rost și încerca să-mi smulgă din mână dulapul. Îl depusei cu un oftat de ușurare și **mă așezai pe prispă**. (Aureliu Busuioc, *Singur în fața dragostei*, 1966, pag. 183)

[*Relația topologică se realizează în faza finală a predicăției telice,⁵ ce instalează o nouă stare: situl (prispa) devine un suport pentru Obiectiv (locutorul).*]

- (9) [...] cu un fâșâit abia auzit, poarta cenușie s-a tras într-o parte și [**pro_{eu}**] am pătruns în **interiorul clădirii**. (Alexandru și Vlad Lepădatu, *Cobai*, 1999, p. 4)

[*În aceste exemple. Obiectivul coincide cu locutorul, care, la sfârșitul predicăției telice se găsește în interiorul spațiului constituit de Sit (clădirea).*]

Relațiile proiective prezintă de asemenea două variante, putând fi direcționale sau de distanță. În cazul relațiilor proiective direcționale, poziția Obiectivului este precizată datorită direcției în care acesta se găsește față de Sit, folosit ca reper.

- (10) [Eu, șofând mașina] am luat-o pe după “**Hotelul Băilor**” în sus, ocolind în fața **bisericii la dreapta**, apoi pe un drum de care, în marginea unei tarlale de porumb, am ieșit într-o câmpie de la capătul lacului. (Camil Petrescu, *Patul lui Procust*, 1933, p. 85)

[*În această frază sunt exprimate localizări complexe, legate de o descriere de traseu, Obiectivul fiind mașina în mișcare în care se găsește locutorul. Sintagmele, după “Hotelul Băilor”, în fața bisericii, la dreapta [noastră] (nume de Repere-Situri) exprimă toate localizări direcționale.*]

În exemplul (10) avem a face cu două Situri caracterizate printr-o orientare intrinsecă, amândouă desemnând edificii (*hotelul* și *biserica*), entități ce prezintă o fațadă (latura pe care se găsește intrarea principală, latură care, de obicei se găsește de-a lungul unui drum principal) și un spate (latura opusă fațadei), o aripă stângă și o aripă dreaptă.

- (11) a. Sala în care intrară era complet goală. Numai o sobă mare de teracotă și podeaua de scândură mărturiseau că încăperea fusese cândva locuită. Mai erau două camere, **la dreapta și la stânga holului** sau sufrageriei. Cea **din dreapta** era de asemenea goală. În cea din stânga se vedeau o sumedenie de lucruri. Mese, scaune, paturi: toate de fier. (Constantin Chiriță, *Cireșarii*, vol. 4, 1961, pag. 84)

b. Iar remarca Polinei, aflată **în stânga mea**, vine să-mi susțină afirmația de mai sus. (Vlad Mușatescu, *De-a baba oarba*, 1976, pag. 106)

[*Interiorul clădirii descris în (a) este orientat intrinsec, holul având o parte stângă și o parte dreaptă, orientare ce corespunde orientării privitorului; în (b) poziția Obiectivului (personajul cu numele Polina) este definită în funcție de orientarea intrinsecă a locutorului.*]

În ceea ce privește relațiile de distanță, ele se bazează pe spațiul ce separă Obiectivul de Sit, spațiu ce poate fi calculat în măsuri standardizate (în centimetri, metri, kilometri, etc.) sau măsuri apreciate subiectiv (*aproape, departe, lângă, în apropiere*, etc.).

- (12) a. Biserica e **la 500 de metri de gară**.

b. Biserica e **la doi pași de gară**.

⁴ Aceste două tipuri de relații spațiale se regăsesc în *Gramatica Academiei*, care, fără să folosească termenul de ‘obiectiv’ sau ‘sit’, precizează că există două tipuri de componente circumstanțiale de loc, circumstanțialul de localizare ce plasează în spațiu predicăția (deci corespund relațiilor topologice) și circumstanțialul de direcție, ce exprimă orientarea unei predicății dinamice, identificând, deci, în mare relațiilor topologice. (Domnița Tomescu 2008: 521)

⁵ Reamintim că predicățiile telice (de la cuvântul grec *telos* «scop») au un sfârșit natural, când predicăția își atinge faza finală, dincolo de care nu poate fi prelungită: acțiunea de a ieși din cameră se încheie în momentul în care agentul nu mai este în cameră, deci când a depășit pragul acesteia. În schimb predicățiile non telice se pot prelungi, ca de exemplu în cazul unor verbe ca *a înota*, *a se plimba*, *a dormi*, etc. Vezi 6.2.1.

c. Biserica e **departe** de gară.

[*Distanța la care se găsește Obiectivul (exprimat de sintagma nominală biserica) față de Sit (gara) poate fi exprimat precis, ca în (a) (la 200 de metri) sau conform unei aprecieri subiective a locutorului (aproape de, departe de).]*

(13) a. Până la **cimitir** mai era cam **un kilometru**. (Eugen Barbu *Groapa*, 1957, p. 219)

b. Stăpânii se plimbă pe acele alei, la **un metru, un metru-jumătate** deasupra solului mocirlos, pe care se topește zăpada, (Nicolae Breban, *Bunavestire*, 1977, p. 122)

[*În aceste două exemple, substantivele nume de măsuri de distanță (kilometru, metru, jumătate de metru) exprimă relația proiectivă de spațiu dintre obiectiv (locul unde se află personajele, respectiv aleile) și Sit (cimitirul, solul). În plus în (b) prepoziția deasupra adaugă o informație direcțională, situând Obiectivul pe axa verticală.*]

Majoritatea exemplurilor analizate până aici nu exprimă relații spațiale deictice, excepție făcând numai frazele (6b), (7a) și (11b). Ca toate informațiile lingvistice privind poziția în spațiu a entităților, deicticele de loc se manifestă în acest cadrul general al relațiilor geometrice ce se găsesc la baza exprimării predicăției spațiale.

4.2. Cadrul de referință spațială

Geometria cognitivă schițată în secțiunea precedentă modelizează numai relațiile dintre Obiectiv și Sit, dar nu cuprind și cadrul referențial general, care influențează mult modul în care fraza exprimă localizarea entităților. Dacă pornim de la proprietățile Sitului, se vorbește de o localizare absolută, mai rară, și de o localizare relativă, mult mai frecventă. Cadrul de referință deictic este o sub-categorie a localizării relative.

După Claude Vandeloise (1986) și Andrée Borillo (1998), cadrul de referință spațială poate fi schematizat după cum urmează:

- cadru de referință absolut (sau extrinsec);
- cadru de referință relativ:
 - (i) localizare intrinsecă;
 - (ii) localizare deictică.

Localizarea absolută, sau extrinsecă, este furnizată de punctele cardinale, sau de latitudine și longitudine. Acest gen de localizare este posibilă datorită muncii geografilor și astronomilor, care au codificat măsurătorile sferice ale globului terestru cu ajutorul meridianelor (cercuri imaginare ale globului terestru care trec prin cei doi poli ce constituie longitudinea) și paralelelor (cercuri imaginare ale globului terestru care sunt paralele cu planul ecuatorului, formând latitudinea). Putem exprima poziția oricărui punct al sferei terestre precizând longitudinea și latitudinea în grade și decimale ce arată distanța angulară a unui anumit punct față de meridianul de la Greenwich (longitudinea) și de ecuator (latitudinea):

(14) a. Muzeul se găsește în nordul orașului.

b. Orașul Paris este situat la 48° 50' latitudine nordică și 20° 20' longitudine estică, iar orașul București la 44° 25' latitudine nordică și 26° 7' longitudine estică.

[*În aceste propoziții, localizarea se face în conformitate cu un cadru de referință științific. Punctele cardinale sunt identificate cu instrumente cu ar fi busola, în timp ce latitudinea și longitudinea sunt stabilite cu ajutorul sextantului. Putem adăuga pentru epoca contemporană coordonatele GPS.*]

Acest tip de orientare este foarte important pentru anumite domenii științifice (cum ar fi geografia, astronomia, meteorologia) ca și pentru anumite activități, cum ar fi navigația (aeriană, maritimă, terestră, spațială).

Spre deosebire de cadrul absolut, localizarea relativă implică punctul de vedere al unei persoane (care se manifestă adesea printr-o ancorare spațială deictică, dacă este vorba despre locutor), important fiind și faptul dacă obiectul de referință și/ sau Situl posedă sau nu o orientare intrinsecă.

Un cadru de referință este numit "intrinsec" dacă Situl prezintă o orientare inerentă, de exemplu pe verticală o parte superioară și una inferioară, pe orizontale - o parte anterioară și una posterioară, o parte dreaptă și o parte stângă.

Orientarea verticală este dată de legea gravitației care determină direcția greutății, a firului de plumb; planul orizontal este paralel cu orizontul astronomic și perpendicular pe direcția dată de greutate, deci pe direcția verticală. În limbajul comun această direcție este fundamentală și se manifestă nu numai prin adverbe (*în sus, în jos*) ci și printr-un număr de verbe specifice, desenând deplasarea Obiectivului în direcția unuia dintre polii axei, spre polul pozitiv (*a se ridica, a (se) sui, a (se) urca*, etc.) sau spre polul negativ (*a coborî, a cădea, a (se) scufunda*, etc.)

La rândul lui, planul orizontal se manifestă pe două axe (i) o axă frontală, care leagă partea din spate de cea din față și (ii) o axă laterală, reprezentată de direcția către dreapta și/ sau stânga; axa laterală este perpendiculară pe axa frontală.

Direcția frontală se definește, pentru unele entități (cum ar fi omul sau animalele) pe baza unor caracteristici naturale, cum ar fi direcția canonică a principalelor organe de percepției (mai ales a ochilor și a nasului), direcția normală de deplasare, etc. Acest tip de orientare se regăsește transferată metaforic la multe obiecte fabricate și/ sau folosite de om. Din acest punct de vedere, se vorbește de partea din față a unui automobil sau al unui avion, de fațada unei clădiri, de partea din față a unui dulap, de spatele unui cec, de versoul unui plic, de fața unei oglinzi, etc.

Am arătat că direcția laterală se definește în raport cu o axă perpendiculară pe direcția frontală care este deseori indicată de linia privirii. Pentru om și pentru multe animale (mamifere, păsări, multe reptile, mulți pești) această linie este o dreaptă ce se găsește la distanță egală de cei doi ochi, continuând linia nasului sau ciocului. Datorită liniei privirii, putem individualiza o parte stângă (identificată și prin poziția inimii, a mâinii mai puțin abile sau la care purtăm ceasul, etc.) și o parte dreaptă.

Vorbim de o orientare direcțională intrinsecă dacă orientarea intrinsecă a Sitului ne permite individualizarea poziției Obiectivului, ca în (15):

(15) a. **Mingea de tenis** s-a oprit în fața **camionului**.

b. **Mingea de tenis** s-a oprit în spatele **camionului**.

[Obiectivul, exprimat de sintagma nominală mingea de tenis este lipsit de orientare intrinsecă, dar obiectul ce constituie Situl (camionul) este o entitate ce are o orientare frontală intrinsecă care permite să facem diferența de localizare din (a) față de cea din (b).]

Vehiculele prezintă o orientare frontală și o orientare laterală intrinsecă: ambele coincid cu orientarea utilizatorului (în cazul camionului, cu orientarea intrinsecă a șoferului când conduce vehiculul) și corespund direcției normale (numită și ‘canonică’) de deplasare a ambilor - vehicul și utilizator. Direcția lor laterală coincide de asemenea cu partea stângă sau cu partea dreaptă a utilizatorului. Datorită acestor transferuri, putem vorbi de partea din față și partea din spate a camionului, de aripa sa stângă și de aripa sa dreaptă, de zona în față și de o altă zonă din spatele camionului. Deci, dacă Situl este orientat, predicția spațială identifică poziția Obiectivului în funcție de direcția de mers a vehiculului.

Stephen Levinson (2003) a observat că există mai multe clasificări pentru cadrele de referință spațială, bazate pe opoziții binare sau ternare: relativ vs. absolut, egocentric vs. alocentric, deictic vs. intrinsec, din punctul de vedere al unui observator vs. dintr-un alt punct de vedere vs. centrat pe contextul situațional, etc. După cum se poate vedea, există două distincții ce implică elemente deictice, cu denumiri diferite: egocentric vs. alocentric (în psihologia comportamentului și științele creierului) și deictic vs. intrinsec (în studiile de tip lingvistic).

Lingviștii au propus un cadru de referință care se bazează pe opoziția deictic vs. intrinsec pentru a explica ambiguitatea adverbialelor introduse de prepozițiile compuse *în față*, *în spate*, *la dreapta*, *dintr-o parte*, etc. (Leech 1969, Fillmore 1972, Clarke 1973, etc.). Enunțurile conținând adverbiale introduse de astfel de prepoziții nu sunt ambigue, dacă Situl este orientat:

(16) [Indicație scenică]

Un om pe bicicletă trece **dinspre stânga spre dreapta**. Bolnavul 6 începe să râdă în hohote, se sufocă, horcăie, își reia râsul. (Mihai Vișniec, *Istoria comunismului povestită pentru bolnavii mentali*, 2001, pag. 31)

[Autorul explică deplasările pe care trebuie să le facă actorul aflat pe bicicletă, indicând direcția mișcării pe scena teatrului, care este o entitate cu orientare intrinsecă. Spectatorii fiind față în față cu scena, orientarea laterală este în oglindă, stânga scenei corespunzând dreptei spectatorilor.]⁶

⁶ Orientarea în oglindă, discutată de Andrée Borillo (1998), se opune celei în tandem. În cazul unui automobil, șoferul și mașina sunt orientate lateral în același fel, de exemplu stânga șoferului coincide cu partea stângă a vehiculului. O astfel de orientare se numește ‘în tandem’. Orientarea în oglindă corespunde unei poziții ‘față în față’ a Obiectivului și Sitului. Dacă două persoane, Ion și Paul, se găsesc unul în fața celuilalt, orientarea este ca cea a unei persoane care se privește în oglindă, deoarece stânga lui Ion corespunde dreptei lui Paul și invers. Același fel de orientare îl au a doi boxeri, doi jucători de tenis, o persoană care deschide ușa unui dulap față de dulap, o persoană în fața unui televizor sau în fața monitorului unui calculator, etc.

- (17) Alămurile scliffeau, oamenii se mișcau încet **în urma camionetei** deschise. (Răzvan Petrescu, *Jurnalul unui locatar*, 2002, pag. 79)

[*Camioneta, ca majoritatea vehiculelor, este orientată după direcția canonică de deplasare a persoanei care o conduce.*]

- (18) Se strecură prin **spatele fotoliului**, încolăcindu-se așa cum - e sigură de asta - numai ea știe s-o facă. (Bogdan Burileanu, *A treia dimensiune*, 2006, p. 189)

[*Fotoliile, scaunele, canapelele sunt mobile care prezintă față de utilizator o orientare în tandem; evident, expresia spatele fotoliului desemnează zona apropiată de spătarul mobilei, numită așa pentru că o persoană așezată își sprijină de ea spatele.*]

Orientarea intrinsecă este deseori de natură funcțională, care creează și cadrul de referință: în exemplele (16)-(18), este clar că deplasarea de la stânga la dreapta se face din punctul de vedere al spectatorului, că partea din spate a camionetei este definită față de direcția de deplasare a vehiculului, iar spatele fotoliului corespunde zonei spătarului.

Dacă Situl nu prezintă o orientare intrinsecă, axele direcționale se situează în funcție de un observator, real sau ipotetic care, fiind o persoană, este întotdeauna orientat:

- (19) Văd linia de tramvai, oamenii care așteaptă, podul, parcul cu arbori piperniciți, lacul și imobilele **de pe malul opus**, scăldate-n fiecare dimineață în lumina răsăritului. (Răzvan Petrescu, *Jurnalul unui locatar*, 2002, p. 78)

[*În această frază, sintagma pe malul opus desemnează marginea lacului aflată vizavi de malul în care se găsește observatorul, care în cazul nostru coincide cu locutorul.*]

- (20) Minda trecu printre ei, hotărât, furios, și atunci, cel cu care vorbise, rezemat acum de **zidul din spatele său**, îl prinse de mâneca pardesiului. (Nicolae Breban, *Îngerul de gips*, 1972, pag. 141)

[*Direcția în care se găsește Obiectivul, zidul, este stabilită în funcție de orientarea unuia dintre personaje - Minda (orientare frontală).*]

- (21) Apartamentul este frumos și bine împărțit. De pe palier, se intră într-un hol pătrat, destul de mare; în față e camera de zi, cu bucătăria alături. La dreapta se face un coridor care are la dreapta baia, iar la stânga și în față cele două dormitoare. Alături de baie e o debara mare, care are alături instalat și un dulap în perete.

[*Aceste fraze constituie un exemplu de descriere de parcurs, unul dintre modurile cele mai frecvente de prezentare a spațiului în discurs (observație confirmată de experimente psiholingvistice în care subiecții prezintă imagini cf. Tversky / Taylor / Mainwaring 1997). Dispoziția camerelor este comunicată ca și cum locutorii ar vizita apartamentul. Toate indicațiile direcționale (în față, la stânga, la dreapta) sunt date din punctul de vedere al unui vizitator imaginar.*]

Dacă în localizarea relativă punctul de vedere este cel al locutorului, localizarea este definită drept 'deictică'.

- (22) a. **În stânga fântânii** sunt mai multe ghivece cu mușcate.

b. Am văzut **în stânga fântânii** mai multe ghivece cu mușcate.

c. Paul a remarcat că **în stânga fântânii** sunt mai multe ghivece cu mușcate.

[*Enunțul (a) nu precizează cum a fost stabilită direcția laterală unde se găsesc ghivecele cu mușcate (Obiectivul) față de o entitate lipsită de orientare laterală cum este fântâna (Situl). Aceste lacune pot fi completate de un context mai larg: ghivecele se găsesc în stânga locutorului (localizare deictică) în (b), în timp ce în (c) localizarea nu este deictică, poziția ghivecelor cu flori fiind identificată față de un observator care nu este un participant direct la procesul de comunicare (Paul).*]

Dacă aplicăm simultan diferitele criterii, obținem clasificarea propusă de St. Levinson (1999) pentru caracterizarea cadrului de referință. În exemplele (23a)-(23d), Obiectivul este desemnat de grupul nominal *mingea de tenis*, care desemnează un obiect fără orientare intrinsecă. O orientare frontală sau laterală îi poate fi atribuită numai dacă Situl prezintă o configurație polarizată.:

- (23) a. Mingea de tenis e **în fața lui Paul**.

b. Mingea de tenis e **în fața mea**.

c. Mingea de tenis e **în fața ta**.

d. Mingea de tenis e **în dreapta lămpii, față de unde ești tu**.

[În (a) *Situl* este constituit de individul purtând numele propriu Paul, iar locutorul transferă Obiectivului orientare frontală a acestei persoane. Dacă *Situl* este reprezentat de un pronume personal deictic, cadrul de referință este deictic, deoarece unul dintre participanții la discurs permite identificarea direcției în care se găsește Obiectivul. În (b) locutorul nu numai localizează Obiectivul față de sine, dar este simultan *Situl* și sursa punctului de vedere. În (c), *Situl* și sursa punctului de vedere sunt diferite, deoarece punctul de vedere aparține locutorului, dar *Situl* este constituit de interlocutor. În exemplul (d) *Situl* și sursa punctului de vedere sunt din nou identice, în persoana interlocutorului care își transferă orientarea laterală nu numai mingii dar și lămpii.]

(24) a. Mingea de tenis e **în fața copacului**.

b. Văd/ observ /știu că mingea de tenis e **în fața copacului**.

c. Paul vede/ observă/ știe că mingea de tenis e **în fața copacului**.

[În exemplul (a) atât Obiectivul (mingea de tenis) cât și *Situl* (copacul) sunt lipsite de orientare intrinsecă pe axele frontală și laterală. În consecință, zona frontală desemnată de adverbialul în fața copacului nu poate fi identificată decât în raport cu un observator extern. Dacă această persoană este neidentificată, informația privind poziția Obiectivului riscă să fie vagă. Această lipsă de precizie poate fi anulată de un context mai larg, ca cele din (b) sau (c). În (b), observatorul - sursă pentru cadrul spațial este locutorul, deci localizarea este deictică, spre deosebire de (c), unde observatorul este un non-participant la discurs, desemnat de numele propriu Paul, deci cadrul de referință este non-deictic.]

(25) a. Mingea de tenis este **în fața unui scaun**.

b. Mingea de tenis este **în fața scaunului/ acestui scaun/ scaunului meu**.

[În (a) cadrul spațial este asemănător cu cel din (23), în sensul că *Situl* este intrinsec orientat și își transferă orientarea asupra Obiectivului: am văzut că un scaun este un obiect cu orientare frontală, în tandem cu utilizatorul. Adverbialul în fața scaunului identifică o zonă ce se află în direcția opusă spătarului. În principiu, localizarea nu este deictică, ca în exemple de tipul celui din (a), dar ar putea deveni astfel cel puțin într-o lectură a variantelor de propoziție din (b), de exemplu dacă sintagmele introduse de prepoziția compusă în fața desemnează un obiect ce se află în apropierea imediată a locutorilor; adverbialul în fața scaunului meu este deictică în interpretarea «scaunul pe care stă locutorul», ceea ce face din acest participant la discurs atât observator cât și sursa cadrului referențial.]

Chiar în cazul în care Obiectivul și *Situl* sunt intrinsec orientate, anumite enunțuri pot fi ambigue între o lectură deictică și una non deictică:

(26) Marian merge pe partea stângă a drumului.

[Ambiguitatea acestei propoziții derivă din dubla interpretare posibilă a sintagmei partea stângă a drumului; poate fi vorba de partea stângă față de poziția lui Marian, caz în care localizarea nu este deictică; într-o altă interpretare sintagma poate desemna zona aflată în stânga unui locutor-observator, caz în care localizarea este deictică.]

Stephen Levinson (1999) propune pentru cadrele de referință o clasificare tripartită:

- intrinsecă (*Paul a rămas câteva minute în fața casei*);
- relativă (*Paul a rămas câteva minute în stânga casei*⁷);
- absolută (*Paul a rămas câteva minute în nordul casei*) (Levinson 1999: 138 - 147).

Cuvântul 'deictic' este folosit în lingvistica spațiului cel puțin în trei accepțiuni, deoarece poate desemna (i) o localizare centrată pe locutor vs. o localizare non centrată pe locutor (Levelt 1989); (ii) o localizare centrată pe unul dintre participanții la discurs, locutor sau interlocutori (Levinson 1983); (iii) o relație spațială ternară vs. o relație spațială binară (Levinson 1983, 1999, Levelt 1984).

4.3. Lexeme deictice spațiale în română

Să examinăm acum mijloacele lingvistice prin care se exprimă deixisul spațial în română. Așa cum am văzut, poziția unei entități poate fi determinată:

(i) în raport cu alte obiecte sau puncte de referință fixe, date de sistemele de măsură sau de orientare; acest punct de ancorare spațială (*Situl*) poate fi absolut, ca în exemplele din (13), (14). În alte cazuri, *Situl* este

⁷ Adverbialul *în stânga casei* exprimă o localizare relativă pentru că depinde de poziția unui observator: pentru un observator care are fațada casei în spatele lui, stânga observatorului coincide cu partea din stânga a fațadei clădirii (orientare în tandem); dacă observatorul este cu fața spre fațada casei, orientarea laterală este în oglindă: stânga observatorului se găsește în aceeași direcție cu partea dreaptă a casei.

o entitate diferită de locutor și pe care acesta o presupune cunoscută de interlocutor, fapt care îi permite să identifice poziția Obiectivului:

(27) a. Gara este la 200 de metri de catedrală.

b. Gara se găsește în apropierea catedralei.

[*Locutorul specifică poziția spațială a gării (Obiectivul), poziție probabil necunoscută receptorului, în funcție de locul unui edificiu cunoscut, catedrala (Situl); în (a) locutorul folosește sistemul metric, în (b) - o evaluate subiectivă a distanței în termeni de apropiere vs. depărtare*]

(ii) prin specificări de tip deictic, care se raportează la poziția participanților la discurs în momentul enunțării (TC):

(28) a. Gara este la 200 de metri **de aici**.

b. Gara este aproape **de aici**.

[*Localizarea este făcută deictic, față de locul unde se găsesc participanții la discurs, reper desemnat de adverbul deictic aici.*]

(29) Orașul Paris se găsește la 400 de kilometri vest **de satul acesta**.

[*În cel puțin o lectură, identificarea poziției orașului Paris este făcută față de satul unde se găsește locutorul în momentul în care pronunță fraza. Situl servește de reper simultan pentru distanță (400 km) și direcție (la vest de). Dacă sintagma satul acesta este interpretată ca «satul în care se găsesc interlocutorii în momentul conversației», localizarea Obiectivului (orașul Paris) este deictică.*]

Deicticele spațiale se manifestă în interiorul unui sistem de demonstrative ce cuprind adverbe (*aici* vs. *acolo*) și adjective sau pronume demonstrative (*acesta, acela, acest obiect*, etc.):

(30) Mă distrez foarte bine **aici**.

[*În această frază, care face parte dintr-un mesaj scris într-o scrisoare, pe o carte poștală sau trimis pe e-mail, adverbul aici desemnează locul unde se găsește cel care a scris fraza.*]

4.3.1. Sistemul deictic adverbial

În folosirile deictice, adverbul *aici* poate fi definit ca «zonă spațială determinată pragmatic care include locul unde se găsește locutorul în momentul vorbirii (TC)» (Levinson 1983).

Deicticele spațiale sunt deseori însoțite de un gest indicator, situație în care sunt folosite ostensiv. În întrebunțări ostensive, definiția adverbului se modifică puțin: *aici* desemnează «spațiul determinat pragmatic, în apropierea locului unde se găsește locutorul în momentul TC, care cuprinde locul sau punctul indicat ostensiv (printr-un gest)». (Levinson 1983)

De obicei adverbele *aici* vs. *acolo* sunt definite ca exprimând un simplu contrast între apropiere vs. depărtare față de locutor, contrast care se manifestă efectiv în unele cazuri:

(31) Vino **aici** și adu-mi cartea de **acolo**.

[*De obicei, un locutor pronunță o asemenea frază dacă atât interlocutorul cât și cartea desemnată se găsesc relativ departe de el.*]

Ambele adverbe pot fi folosite atât deictic cât și anaforic:

(32) a. **Noul magazin** era cu obiecte de artă... mai mult sau mai puțin. [...] **Aici** găseai, mai exact, cadouri, mici atenții, chiar și mari atenții, depinde cât de umflat îți e buzunarul-portofel. (Radu Țuculescu, *Degetele lui Marsias*, 1985, p. 32)

b. Tudorel ședea întins **pe patul din cort** (niciodată pe pajiște) și **acolo** consulta jurnalele foaie cu foaie și rând cu rând, punându-le apoi sub pătură. (George Călinescu, *Bietul Ioanide*, 1953, vol. 1, pag 156)

[*În aceste două exemple, adverbele aici și acolo sunt folosite anaforic, aici în (a) reluând grupul nominal noul magazin, iar acolo în (b) fiind coreferențial cu sintagma prepozițională pe patul din cort.*]

În folosirile spațiale deictice, adverbul *acolo* poate semnifica nu numai «departe de locutor» dar și «în apropierea interlocutorului»:

(33) a. Am adunat, în decursul timpului, câteva arhive de **note și fișe**. Iată, **acolo**, în colț o parte din ele. Și mai sunt încă foarte multe în birou. (Camil Petrescu *Interviu din România literară*, nr. 51, 4 februarie 1933)

b. [La telefon]:

«Alo! Sunt Ana. Victor e **acolo**?»

[În (a) Obiectivul (note și fișe) se găsesc la o oarecare depărate de locutori; în (b) acolo desemnează nu numai un loc depărat de locutor, dar care este aproape de interlocutor, adică de persoana care a răspuns la telefon.]

În alte situații adverbele *aici* și *acolo*, împreună, pot desemna două locuri diferite, fără ca identificarea lor să fie neapărat în legătură cu poziția locutorului:

(34) a. Am întâlnit-o a doua oară, spunea el, sus, la Vârful cu Dor. Se încurca **și acolo ca și aici**, printre schiurile profesioniste. (Nicolae Breban, *Bunavestire*, 1977, pag. 15)

b. « - America, a răspuns după câteva clipe bunica, era o câmpie verde, din care răsăreau, **ici-colo**, pâlcuri de copaci, numite păduri.» (Alexandru Lepădatu, *Cobai*, 1999, pag. 7)

c. Restul orașului era considerat ca mahala, fiindcă n-avea decât străzi pierdute și trotuare numai **pe ici, pe colo**, pavate cu asfalt sau piatră cubică. (Ion Minulescu, *Corijent la limba română*, 1929, ag. 32)

d. Îi plăceau schimbările și nimic n-o anima mai mult decât să plimbe mobila de **colo-colo**. (Rodica Ojog-Brașoveanu, *Anonima de miercuri*, 1984, pag. 124)

[În exemplul (a), aici poate fi parafrazat ca «în locul unde mă găsesc eu, locutorul», fiind deci o expresie deictică, în timp ce acolo este anaforic, fiind coreferențial cu numele propriu geografic Vârful cu Dor. Situația este diferită în exemplele (b) și (c) unde sintagmele *ici-acolo* (formă compusă rezultată din simplificarea fonetică a adverbelor *aici* și *acolo*), respectiv pe *ici*, pe *colo* însemnând «din loc în loc». Sintagma de *colo-colo* din (d) semnifică «în diferite locuri, dintr-o parte în alta».]

Alături de adverbele *aici* și *acolo*, ce își găsesc (cvasi)-echivalentul în numeroase limbi (franceză *là* vs. *là-bas*, italiană *qui* vs. *là*, engleză *here* vs. *there*, etc.) limba română mai dispune de câteva adverbe de loc deictice, compuse cu prepoziții, cum ar fi *încoace*, *încolo*, *dincoace*, *dincolo*.

Adverbul *încoace* semnifică «înspre mine, spre locul unde mă aflu; în direcția mea» (DEX);

(35) a. L-a prins o patulă într-un tren la Medgidia, când venea **încoace**, și l-a predat la Constanța. (Ștefan Bănuțescu, *Iarna bărbatilor*, 1979, p. 99)

b. Totuși sunt încântat că ora mea te inspiră să scrii poezii. Ia dă caietul **încoace** să vedem și noi cam ce a putut să-ți inspire ora de Psihologie! (Grigore Băjenaru, *Cișmigiu*, 1942, p. 61)

c. Fa, Frusino, dă blidul **încoace**... Să-i punem și sosul cel gros, adunat cu rășchitoarea de lemn... (Vlad Mușatescu, *De-a baba oarba*, 1976, p. 98)

[În primul exemplu, venea *încoace* poate fi parafrazat ca «vene înspre locul unde se găsesc locutorii», iar sintagmele dă caietul *încoace* respectiv dă blidul *încoace*, semnifică «dă caietul / blidul locutorului, deplasează caietul / blidul într-o zonă (mai) apropiată de locutor».]

Adverbul compus *încolo* (*în*+ (*a*)*colo*) are semnificația fundamentală «în alt loc decât aici», deci este un fel de *non-aici*:⁸

(36) a. «- Mă duc **încolo d-acilea!**» spuse el supărat și o luă agale spre căruță (mai întâi la căruță, unde avea flanela cu tutun, și abia după aceea spre vecini). (Marin Preda, *Moromeții*, vol. 1, 1955, pag. 153)

b. «- O luam pe drumul asta, spre dreapta? » «- Ce drum, băiatule? acolo sunt nemții.» «- Și-**ncolo**? » «- Și acolo sunt nemții. O luam la deal în sus, într-acolo-i regimentul.» (Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste*, 1930, p. 192)

[În exemplul (a) locutorul face o opoziție deictică clară între *acilea* (formă populară pentru *aici*), ce denotă locul unde se află locutorul în momentul t_0 și *încolo*, ce denotă un loc diferit, pe care naratorul apoi îl explicitează: lângă căruță în momentul t_n , apoi în apropierea vecinilor în momentul t_{n+1} ; în (b) avem din nou opoziția între două spații, de data aceasta două drumuri diferite *încolo* fiind echivalent cu «celălalt drum, cealaltă direcție».]

Sintagma relativ frecventă *mai încolo* desemnează de multe ori un spațiu aflat la mică distanță de locul unde se găsesc locutorii în momentul t_0 :

⁸ Semnificația lui *încolo* este similară cu cea a adverbului *ailleurs* din franceză sau adverbului compus *elsewhere* din engleză, cu *altrove* din italiană, care par însă să fie folosite mai rar ca deictice, deși astfel de întrebări sunt, evident, posibile, mai ales în corelație cu un alt deictic: *ici comme ailleurs*, *here as elsewhere*, *qui come altrove* / *in altri posti*.

(37) a. Apa îmi mângâie picioarele desculțe. Timișul. Câțiva pescari stau cu undita în apa. «- Ați prins ceva? » îi întreb. «- Caracude », îmi răspund. «Și un crap.» Mă duc **mai încolo** spre a nu tulbura apa și mă întind pe spate în apă. (Daniel Luca, *Acasă*, 2001, pag. 12)

b. Sala de așteptare de “dincolo de frontiera” de la aeroportul Otopeni. Câteva scaune **mai încolo**, Ana Blandiana și Petre Mihai Băcanu, cu care merg la Los Angeles, la „Romfest”, stau de vorbă. (Octavian Paler, *Aventuri solitare*, 1996, pag. 54)

[În fraza (a) locutorul se deplasează din locul în care se afla în timp ce vorbea cu pescarii într-un loc diferit, dar nu foarte depărtat, desemnat de sintagma adverbială mai încolo. În (b) locutorul precizează distanța la care se găsesc cele două Obiective, persoanele numite Ana Blandiana și Petre Mihai Băcanu; câteva scaune mai încolo desemnează distanța dintre locutor (Octavian Paler), care e Situl (deictic), și cele două Obiective.]

Adverbele corelative *dincoace* vs. *dincolo* au de asemenea o semnificație deictică clară, DEX-ul definindu-le în felul următor: *dincoace* = «în partea aceasta, în partea dinspre vorbitor»; *dincolo* = «în partea cealaltă, în partea opusă vorbitorului».

(38) a. Noi vom rămâne adăpostiți acolo. Se știe că inamicul are posturile de pază **dincoace**, spre noi, în câmpie. (Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste*, 1930, pag. 160)

b. La Sabasa fuseseră trei. **Dincoace**, peste muntele Stânișoara, la Suha, Nechifor Lipan nu mai era. (Mihai Sadoveanu, *Baltagul*, 1930, pag. 4)

[În (a) adverbul *dincoace* desemnează zona în care se găsesc locutorii și care include topologic Obiectivul, exprimat de sintagma posturi de pază. În (b) autorul reproduce la persoana a 3^a gândurile Vitoriei Lipan, în timp ce eroina se găsește în partea opusă localității Sabasa, de unde plecase, din aceeași parte cu târgușorul Suha, așezări despărțite de muntele Stânișoara.]

Adverbul *dincolo* este mult mai frecvent, desemnând, de cele mai multe ori, o altă încăpere decât cea în care se află locutorii:

(39) a. Moașa pleacă spre ușă, pășind furioasă. Gulliver Naiba, extrem de politicos, îi deschide ușa, făcându-i loc să treacă. Din păcate, Polina nu frânează la timp și răzbate în cealaltă odaie. Mult mai rapid decât ar fi trebuit. Un zgomot asurzitor, de scaune răsturnate, vase sparte și diverse alte obiecte ne informează despre ceea ce se petrece **dincolo**. (Vlad Mușatescu, *De-a baba oarba*, 1976, p. 113)

b. AVOCATUL (*repede către părintele și către tânăra clientă*): Părinte, doamnă, vă rog, uitate, treceți **dincolo**, în salon, iute, vă rog! e cineva care are o afacere... (I. L. Caragiale, *Articolul 412*, în volumul *Momente și schițe*, 1901, Wikisource)

[În ambele exemple adverbul *dincolo* desemnează părți dintr-un imobil: în (a) camera în care pătrunde personajul Polina după ce părăsește spațiul în care se află locutorul; în (b), locutorul își invită interlocutorii să părăsească biroul, unde se găseau toți trei și să treacă într-o altă încăpere, în salon.]

De multe ori cele două adverbe deictice se găsesc în aceeași frază, desemnând locuri diferite, având ca reper poziția locutorului:

(40) a. Ce-ar fi să vizităm fiecare orașel din împrejurimi? Să pornim cu schiurile pe lângă șosea, sau fără schiuri, pe jos, și să poposim în fiecare orașel. Sunt chiar șase: două **dincoace** și patru **dincolo** de munți. (Constantin Chiriță, *Cireșarii*, vol. 4, 1961, pag. 44)

b. M-a ascultat cu mâna la tâmplă, pe gânduri. Nici eu nu m-am întins la vorbă, știam că are și alte treburi, îl mai așteptau și alții **dincolo**, la o ședință de conducere, și alții **dincoace**, în biroul secretarei, care mă rugase să nu-l țin mult. (Marin Preda *Cel mai iubit dintre pământeni*, 1975-1980, vol. 2, pag. 60)

[Prezența în același enunț a adverbilor *dincolo* și *dincoace* desenează spații mai apropiate sau mai depărtate de poziția locutorului care se găsește, în (a) în zona din apropierea muntelui unde se află două dintre orașe; în (b) vorbitorul se găsește în imediata apropiere a biroului secretarei.]

În combinație cu alte prepoziții, care le pot preceda sau urma, adverbele *dincoace* și *dincolo* transformă Situl în reper pentru localizări direcționale și/sau de distanță:

(41) a. [Cae, Ducu și Sandu] ajunseseră curând în fața golfului. Plaja nu era mai mare de opt-zece pași. În jurul plajei, sălciiile pletoase forau un brâu frumos, parcă rânduit de mâna omului. De cealaltă parte a plajei se auzeau glasuri. Doi bărbați discutau încet. Cuvintele lor ajungeau neclare **dincoace de golf**. (Ioan Dan, *Cavalerii ordinului Basarab*, 1977, p. 86)

- b. Strada, pe care venisem cu taxiul, se prelungea **dincolo de cartierul gării**, într-o șosea ceva mai largă. Și asta fusese modernizată, avea patru benzi de circulație, pe ambele sensuri. (Petre Barbu, *Dumnezeu binecuvântează America*, 1995, pag. 192)
- c. «- Și-acuma ce facem?» «- Mergem **pe dincolo**» «- Și intrăm pe poartă, zâmbi Monica.» (Ionel Teodoreanu, *La Medeleni*, 1923-1927, vol. 1, pag. 58)

[În exemplul (a) avem a face cu o descriere de parcurs, în care organizarea spațiului se face din punctul de vedere al personajelor ce îl străbat (în cazul nostru personajele Cae, Ducu și Sandu). Sintagma dincoace de golf delimitează acea parte a plajei unde personajele citate se găsesc, cei doi bărbați ce discutau aflându-se în partea opusă față de locul personajului care percepe neclar cuvintele. Fraza din exemplul (b) este tot o descriere de parcurs, de data aceasta din punctul de vedere al locutorului, deci deictică. Spațiul ocupat de cartierul gării este împărțit într-un dincoace (zona unde se găsește locutorul) și un dincolo (zona opusă), gara constituind un reper-frontieră de separare a celor două spații; această frontieră este traversată de Obiectiv (strada pe care ...). În exemplul (c) personajele, două fete, își propun mai întâi să ajungă la casă trecând printr-o spărtură în gard. Constată însă că spărtura a fost astupată și se decid să o ia într-o altă direcție (pe dincolo) și să intre pe poartă.]

Uneori sintagmele în care apar adverbele *dincoace* și *dincolo* desemnează realități bine codificate istoric și cultural, perfect transparente pentru cititorul contemporan cu perioada producerii textului, dar care pot crea dificultăți generațiilor succesive, care pot să nu aibă prezentă în spirit situația sociopolitică descrisă:

- (42) a. Profesorul Spătaru ținu și un discurs, culminând în fraza că Titu trebuie să fie «veriga de unire între frații **de dincoace** și **de dincolo** de Carpați» (Liviu Rebreanu, *Ion*, 1920. p. 292)
- b. [...] noi, cei din țările aflate **dincoace de** Cortina de Fier fusesem într-adevăr vânduți la Yalta. (Paul Goma, *Butelii aruncate în mare*, 2004, pag. 75)

[În (a) semnificația sintagmelor de dincoace și de dincolo este legat de contextul romanului Ion a cărui acțiune se desfășoară într-un sat românesc din Transilvania, înainte de Primul război mondial, deci într-o perioadă când acest teritoriu făcea parte din Imperiul Austro-Ungar. În fraza pronunțată de profesorul Spătaru, intelectual român transilvănean, adverbialul dincolo de Carpați desemnează Vechiul Regat, adică Regatul României dinainte de Marea Unire din 1918, în timp ce sintagma dincoace de Carpați se referă la Transilvania, locul unde se afla locutorul. Exemplul (b) conține metafora Cortina de Fier, lansată de Winston Churchill în 1946 pentru a se referi la linia de demarcație dintre cele două sfere de influență în Europa, cea occidentală (sfera de influență USA) și zona estică, aflată sub dominația Uniunii Sovietice staliniste și post staliniste. Paul Goma exprimă, evident, punctul de vedere al unui basarabean refugiat în România, deci expresia dincoace de Cortina de Fier se referă, evident, la țările din zona comunistă.]

Examinarea corpusului ne-a permis să constatăm nu numai frecvența destul de mică a adverbului *dincoace*, dar și tendința de a-l înlocui cu adverbul *aici* , care, în felul acesta, participă la două opoziții deictice legate de poziția locutorului: *aici* vs. *acolo* și *aici* vs. *dincolo* . Opoziția *aici* vs. *acolo* fac o diferență de distanță (*aproape* vs. *departe* de locutor), adverbele *aici* vs. *dincolo* fac o deosebire între referenți, fiecare desemnând un spațiu (relativ bine) delimitat și diferit de precedentul. Dacă simbolizăm spațiul desemnat de fiecare adverb cu l_n , unde *aici* = l_1 iar *dincolo* = l_2 , opoziția dintre *aici* și *dincolo* ne spune, pur și simplu, că $l_1 \neq l_2$:

- (43) a. «- Uite casa Mariei, pătratul ăsta cu cifra 3. Uite-o și pe a lui Victor. **Aici** stă Ursu, **dincoace** idiotul de Dan, triumphiul ăsta cu litera D... » «- Cercu' ăsta cu I, se repezi Sergiu, e casa lui Ionel... » (Constantin Chiriță, *Cireșarii*, vol. 1, 1956, pag. 13)
- b. Căruțul lui Cohn-bacsi, bătrânul Cohn, roșcovanul, care emigrase în Israel, și se întoarse, iar la gazeta de perete a Sfatului apăruse un fel de articol, scris de el, în care arăta că e mai bine **aici** ... decât **dincolo** . Mai bine **dincoace** decât **dincolo** . (Nicolae Breban *Bunavestire* 1977, p. 64)

[În ambele exemple avem a face cu opoziția *aici* vs. *dincolo* . Este interesant faptul că, în exemplul (b) când locutorul vrea să repete, emfatic, opoziția, o reia sub forma *dincoace* vs. *dincolo* .]

Adverbele *încolo* și *încoace* pot apărea și ele însoțite de prepoziții sau de adverbe cantitative, dar numai la comparativ (*mai încolo* , *mai încoace*), introducând nominale-Sit cu același rol de reper pentru distanță, iar, în cazul entităților orientate intrinsec și pentru direcție:

- (44) a. Cea din urmă căruță a șatrei de țigani se oprise în drum, **ceva mai încolo de** poarta ogrăzii boierești. (Ionel Teodoreanu, *La Medeleni*, 1923-1927, vol. 1, pag. 136)
- b. În parte, drumul spre casă le era comun și trecea prin fața casei doamnei Farfara și implicit **cu câteva curți mai încolo**, pe dinaintea casei pe care o construia Ioanide. (George Călinescu, *Bietul Ioanide*, 1953, vol. 1, pag. 200)

[În (a) localizarea Obiectivului (ultima căruță a șatrei țigănești) se face prin intermediul a două predicării de loc, una topologică de suport (în drum) cealaltă de distanță (ceva mai încolo de), care ne spune că Obiectivul se găsește la mică distanță de poartă; cum o poartă este o entitate cu orientare frontală intrinsecă, cea de a doua predicatie furnizează și o informație de această natură: căruța se găsește nu numai aproape de poartă, dar și în direcția laturii frontal-exterioare a acesteia. În (b), localizarea est de tip parcurs, itinerariul drumului (care este Obiectivul) fiind explicitat prin referire la două Situri cu orientare frontală intrinsecă, două case.]

Am văzut în (34) că ocurența în același enunț a adverbilor (a) *ici* – (a) *colo* poate fi folosită pentru a desemna două spații diferite, fără raport necesar cu locul unde se găsesc locutorii. Și adverbele deictice *încoace* și *încolo* pot fi folosite astfel:

(45) a. Încinși cu șorțuri de piele, ca oricare dintre calfe, tatăl și fiul lucrau, forfoteau **încoace și încolo**, muți, morocănoși, încruntați, în mijlocul unei tăceri triste, în care nu se auzea decât zgomotul uneltelor. (Panait Istrati, *Chira Chiralina*, 1923, pag. 30)

b. – [Dascălul] a stat un an neînsurat, umblat el **încoace și-ncolo** pe la popi, da' se vede că nu s-a aflat o fată pe plac. (Ion Agârbiceanu, *Gura Satului*, în volumul *Fefelega*, 1908, pag. 115)

[În ambele exemple sintagma adverbială *încoace și încolo* exprimă deplasarea în direcții neprecizate, dar care sunt diferite, a Obiectivului - tatăl și fiul în (a), dascălul în (b).]

În sintagme prepoziționale, adverbele *aici* și *acolo* au un comportament similar celorlalte adverbe deictice, adică furnizează receptorului, ca reper, un spațiu în apropierea vorbitorului, respectiv relativ departe de acesta. Introduse de prepoziția *pe*, ambele adverbe desemnează un spațiu aproximativ:

(46) a. . Era prin treizeci și trei, măi băiețel. Ți-o fi spus maică-ta, lucram mecanic, era **pe-aici** un atelier, automobile, motociclete... (Aureliu Busuioc, *Unchiul de la Paris*, 1973, pag. 17)

b. Îmi cer scuze pentru neștiința mea. Recunosc, am participat o singură dată la un astfel de ceremonial [ceremonial liturgic ortodox], pe când eram copil și mă aflam cu părinții în vizită, **pe undeva, pe acolo**... Rusia sau Iugoslavia, nici nu mai știu exact. (Bogdan Burileanu, *A treia dimensiune*, 2006, p. 133)

c. - Uite ce-i nepoate. Noi pe-aici nu mai știm ce să credem. Toți mințesc, numai sufletul din noi nu. Voi, **pe-acolo**, trăbă c-aflați mai iute veștile: Au intrat ai noștri în război sau n-au intrat? (Ion Agârbiceanu, *Darul lui Moș Miron*, în volumul *Fefelega*, 1908, pag. 119)

[Sintagmele *pe aici* și *pe acolo* desemnează în aceste enunțuri un spațiu aproximativ, aflat în apropierea locutorului, în (a), sau departe de el, în (b). În (c) adverbialul *pe-acolo* se referă la un loc depărtat de locutor, dar în care interlocutorul se găsește de obicei.]

Toate adverbele de loc discutate aici, singure sau însoțite de propoziții, pot fi folosite anaforic.

(47) a. Niște petrecăreți intrară **în cramă. Acolo** se servesc mici, fripturi în sânge aduse pe talere de lemn. (Rodica Ojog-Brașoveanu, *Omul de la capătul firului*, 1973, pag. 1)

b. Coridorul geme de bobocime, așa că eu, babac atitrat, aștept soneria de intrare **încolo, departe de ușă, lângă scară**. (Paul Goma, *Bonifacia*, 1984, pag. 29)

c. – [...] nici el, când biblioteca e normal deschisă, nu salută, nu răspunde la salut, când trece pe **la vestiar**, și-și lase treniul; **de acolo**, se duce direct la cabinet, nu trece pe la fișier, așa că nu știu cum îl cheamă. (Paul Goma, *Astra*, 1992, pag. 30)

[În aceste exemple am marcat cu litere groase elementele cu care adverbele *aici*, *acolo*, *încolo* sunt coreferențiale: substantivul *cramă* în (a), departe de ușă, lângă scară în (b) și vestiar în (c). În (a) și (c) relația este anaforică, în (b) - cataforică.]

Faptul că unul dintre adverbele pe care pe prezentăm este folosit anaforic nu exclude apariția lor în același enunț cu valoare deictică:

(48) Uite - zice madam Georgescu - căsuțele alea galbene de lângă băcănie; intri în curte, **casele din fund, la dreapta... Acolo** șade... Eu te aștept **aici**. (I. L. Caragiale, *Momente și schițe*, 1901, *Bacalaureat*)

[În această frază, *acolo* este simultan anaforic (reluând sintagma *casele din fund, la dreapta*), dar și deictic ostensiv (gestul indicativ este sugerat de imperativul *uite*); locul desemnat este relativ departe de locutori; în schimb *aici* este folosit numai deictic, deoarece desemnează locul unde se găsesc interlocutorii.]

4.3.2. Demonstrativele

Limba română are mai multe tipuri de pronume demonstrative. Demonstrativele propriu-zise sunt de apropiere (*acest(a)* – *această(a)*) sau de depărtare (*acel(a)* – *acea/ aceea*). Din această categorie derivă, din punct de vedere etimologic, alte două forme, demonstrativele de identitate (*aceiași* – *aceeași*) și demonstrativele de diferențiere (*celălalt* – *cealaltă*). Numai demonstrativele propriu-zise pot fi folosite deictic, demonstrativele de identitate și cele de diferențiere fiind folosite numai anaforic.

În limba română, sintagmele nominale conținând un demonstrativ (adjectiv sau pronume) se folosesc de obicei:

- ca deictice, când indică o entitate aflată în imediata apropiere spațială, temporală,⁹ discursivă sau de actualitate cognitivă (Andra Vasilescu 2008: 241):

(49) a. «- Da' ce cauți prin **aceste locuri**, copilă, și cine ești?» (Ion Creangă, *Fata babei și fata moșneagului*, 1877)

b. - De când ne bucurăm de binefacerile regimului parlamentar, n-a trecut **această țară** printr-o agitație mai grozavă. (I. L. Caragiale, *Atmosferă încărcată*, în volumul *Momente și schițe*, 1901, Wikisource)

c. - DOAMNA TANA: În **acest castel** învechit toate mi se par noi. (Barbu Șt. Delavrancea, *Vișorul*, 1910, Wikisource)

[În *aceste trei exemple sintagma acest + N desemnează locul în care se găsește locutorul: în (a) adverbialul aceste locuri se referă generic la spațiul în care se găsesc Sfânta Duminică (locutorul) și fata moșneagului (interlocutorul); în (b) sintagma această țară se referă, evident, la România, loc în care se găsește scriitorul (autorul mesajului) și (probabil) cititorul (receptorul mesajului); în sfârșit, în (c) complementul de loc în acest castel se referă la locul în care se găsesc personajele piesei – Castelul Sucevei, reședința din epocă a voievozilor Moldovei.]*

În cazurile în care demonstrativul nu apare în adverbiale cu funcție de complement de loc ci în sintagme nominale cu alte funcții (de obicei un actant - subiect, complement direct, complement indirect), prezența demonstrativului exprimă faptul că entitatea desemnată se găsește prezentă în contextul comunicării:

(50) a. ARBORE: Na, Troțușene, inelul pe care-l țin de la Ștefan cel Sfânt... Na, Isac, cruciulița pe care-am purtat-o de când eram mic... Na, Cătălene, **cartea aceasta** de rugăciuni... Na, Ieremia, iconița... Na, Sima, mătăniile... Na, Condrea, cuțitul... Na, Săcuene, **punga aceasta**... (Barbu Șt. Delavrancea, *Vișorul*, 1910)

b. - IVAN M. GAMOROVSKI: Acum, Iuri Petrivski, luați loc. (*Adresându-se asistenței*) Ridic **acest pahar** în cinstea lui Iuri Petrovski, pentru povestirile sale adevărate, cu adevărat revoluționare, care nu umplu inima de căldură. Hip, hip, hip, ura! (Matei Vișniec, *Istoria comunismului povestită pentru bolnavii mintali*, 2001, pag. 60)

c. Bandiții îl trăgeau de picioare așa de tare, încât dacă tânărul nu ceda și nu-l lăsa pe Mihai Bravul din brațe, atunci ori ar fi frânt trupul de bronz a eroului, ori acele fiare sălbatice i-ar fi smuls picioarele din încheieturi. Nu! Nu! **acest guvern** a-nnebunit! (I. L. Caragiale, *Tempora*, în volumul *Momente și schițe* 1901, Wikisource)

[În exemplul (a) obiectele desemnate de substantivele *carte* și *pungă* se găsesc în vecinătatea imediată a locutorului, care le înmânează, unul câte unul, unui interlocutor (fapt exprimat de interjecția *na*, sinonimă cu imperativul *ia!*), în semne de adio (*hatmanul Arbore urma să fie executat*). În (b) locutorul indică printr-un gest *paharul pe care îl bea pentru a-și însoți toastul (deictic ostensiv)*. În (c), fragment dintr-un articol de ziar ce descrie comportamentul represiv al poliției față de demonstrațiile antiguvernamentale, *acest guvern se referă la guvernul aflat la putere în momentul scrierii mesajului*.]

Mai ales în limba vorbită, demonstrativul deictic apare sub formă de pronume:

(51) a. «- Vino-ncoace, să ne ascundem colo în gang. Trece în colț proprietarul meu, căruia nu i-am plătit chiria pe luna asta.» Se aflau pe bulevardul Elisabeta, pe porțiunea dinspre Cotroceni. Felix aruncă ochii și zări pe moș Costache, care o lua în direcția Căii Plevnei. Întrebă mirat: «- **Acela** e proprietarul? Dar bine, este unchiul meu, Costache Giurgiuveanu.» (George Călinescu, *Enigma Otiliei*, 1938, vol. 1, pag. 68)

b. «- Tante Alice, uite romanițe!» recunosc Monica florile călcate în picioare prin ograda școlilor. Romanițele râdeau în soare, și ele în vacanță. «-**Acelea** ce-s, tante Alice? » «- Sânziene! » «- Și acelea?» «- Sângele-voinicului!» «- Și **acelea**? » «- Condurul-doamnei! (Ionel Teodoreanu, *La Medeleni*, 1923-1927, vol.1, pag. 9)

[Exemplul (a) ilustrează folosirea adjectivului demonstrativ de depărtare, *acela*, care identifică o persoană aflată relativ departe de vorbitori. În (b) locutorul indică cu un gest grupuri de flori aflate și ele relativ departe de cei doi locutori.]

⁹ Deicticele temporale exprimate prin sintagme nominale conținând un demonstrativ (tip *în acest moment*, *anul acesta*, etc.) vor fi analizate în Capitolul 5.

Foarte interesante sunt exemplele în care este vorba despre un mesaj scris și identificarea spațială deictică privește suportul pe care este scris mesajul:

- (52) Este permisă difuzarea liberă a **acestei** cărți în acest format, în condițiile în care nu se face nici o modificare **acesteia**, și nu se realizează profit în urma **acestei** difuzări. Orice modificare sau comercializare a acestei versiuni fără acordul prealabil, în scris, al Editurii LiterNet este interzisă. (*Editura LiterNet 2002*, vol. 1, pag. 1)

[*Mesajul este auto-referențial, sintagmele această carte și această difuzare având ca denotație carte difuzată pe care receptorul o citește, proces care este în curs de desfășurare*]

Cealaltă folosire a sintagmelor nominale conținând un demonstrativ este anaforică. Pronumele demonstrativ anaforic reia deseori un nume de persoană, fiind, deci echivalent cu un pronume personal:

- (53) a. Chiar l-a rugat pe Culae să-l cheme pe popa s-o grijească pentru cea din urmă dată. Culae îi spuse **preotului** și, într-o dimineață, **acesta** veni. (Ion Agârbiceanu, *Sănduța*, în volumul *Fefelega*, 1908, pag. 87)
- b. Stalinismul lui Dej era acum, după moartea lui **Stalin**, la fel de mare ca pe vremea când **acesta** trăia. (Victor Loghin, *Pastorul Iehovist*, pag. 61)
- c. De altfel ea [doamna Herdelea] nu se prea împăca cu **soacra** fiindcă **aceasta**, ori de câte ori se întâmpla vreo ceartă, ținea partea învățătorului, ba-l mai și îndemna să bea “că doar o viață are omul”... (Liviu Rebreanu, *Ion*, 1920, vol. 1, pag. 6)

[*În aceste trei exemple pronumele demonstrativ este echivalentul unui pronume personal de persoana a 3^a. În cele trei exemple, opțiune autorului pentru acesta în loc de el respectiv aceasta în loc de ea este de natură să înlăture ambiguitatea deoarece demonstrativul de apropiere are capacitatea de a selecta antecedentul în sintagma nominală cea mai apropiată. Deci în (a) pronumele el din el veni ar putea avea ca antecedent atât numele propriu Culai cât și substantivul preotul; în forma aleasă (acesta veni) antecedentul nu poate fi decât SN preotul; similar, în (b) el trăia se poate referi atât la Gheorghiu Dej cât și la Stalin, iar în (c), în propoziția posibilă ea ținea partea învățătorului pronumele personal ea s-ar putea referi atât la doamna Herdelea cât și la soacra acesteia.*]

În alte situații opțiunea pentru o anaforă exprimată de un pronume demonstrativ are explicații de natură sintactică, de exemplu dacă pronumele este determinat de o propoziție relativă:

- (54) a. - ȘTEFĂNIȚĂ: În ea [în Polonia] și-a găsit culcușul și **Petre al Răreșoarei, acela care** pândeste la scaunul Moldovei, **acela** despre care și tu mi-ai spus că ar fi os din osul lui Ștefan!... (Barbu Șt. Delavrancea, *Viforul*, 1910, pag. 6)
- b. **Uciagașul** l-a lovit și i-a smuls banii [...]. Ca să jefuiască pe mort, **acel care** lovise trebuia să ucidă și câinele. (Mihail Sadoveanu, *Baltagul*, 1930, pag. 5)

[*În ambele exemple, pronumele anaforic acel(a) este urmat de o propoziție relativă, situație în care pronumele personal nu poate apărea; în acest context acel(a) poate fi înlocuit numai de pronumele demonstrativ semi-independent cel, cea, cei, cele (care), ceea ce antrenează mici deosebiri stilistice.*]

Adjectivul demonstrativ poate apărea ca parte constitutivă a unei sintagme nominale anaforice, fidelă sau infidelă. Să examinăm mai întâi câteva anafore fidele:

- (55) a. Ani de zile de-a rândul a stat el aici fără ca să fi văzut pe cineva la vreuna din **ferestrele de peste drum**. Și jos, și sus, **ferestrele acelea** erau date în alb, ca să nu se vadă prin ele, și nu se deschideau niciodată. (Ion Slavici, *Mara*, 1893, pag. 15)
- b. [...] drept să-ți mărturisesc, am cam început să mă împac cu ideea că tata n-a agonisit avere, ca să ne lase **moștenire**. Căci **moștenirile acestea** nu sunt totdeauna fără primejdie. (Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste*, 1930, pag. 14)
- c. [...] cu excepția nemișcării, nu se mai întâmpla nimic, dar **acest nimic** era una dintre cele mai plăcute stări pe care le cunoscuse vreodată. (Ana Blandiana, *O rană schematică*, 2002, pag. 8)

[*În aceste exemple avem trei anafore fidele, în care nominalul din antecedent apare și în anaforă. Adjectivul demonstrativ întărește ideea că este vorba despre aceleași entități, deci ferestrele acelea ar putea fi parafrizat ca «ferestrele despre care am vorbit mai înainte».*]

În cazul anaforelor infidele, în sintagma anaforică apare deseori cu un termen semantic supraordonat, deci cu un hiperonim,¹⁰ care în același timp caracterizează și precizează nominalul antecedent:

- (56) a. «- Ți-am spus că el iubea **vânatul**. **Această patimă** se dezvălise în inima lui cu atât mai strașnic cât erai foarte rău chitaș și, în urmărire, mai toate păsările îi trecea pe la nas.» (Vasile Alecsandri, *Povestea unui galben și a unei parale*, 1844, Wikisource)
- b. După o lungă boală plictisitoare, se stinse și el [doctorul Iosif Sima, tatăl lui Felix], cu satisfacția că copilul e mare și cu viitorul oarecum asigurat. În afară de **un oarecare depozit de bani**, doctorul lăsa lui Felix **o casă cam veche dar solidă și rentabilă** în strada Lăpușneanu. Pentru administrarea **acestor bunuri**, fusese indicat ca tutore “unchiul Costache”, cumnatu-său. (George Călinescu, *Enigma Otiliei*, 1938, pag. 11)
- [În aceste două exemple găsim două anafore nominale infidele: în (a), această patimă este co-referențială cu sintagma nominală vânatul (în sensul de ‘vânătoare’); în (b) aceste bunuri reia, ca hiperonim, sintagmele nominale depozit de bani și casa (solidă și rentabilă).]

În sfârșit, un caz interesant de reluare anaforică este reprezentat de situațiile în care sintagma nominală constituită dintr-un nominal însoțit de un adjectiv demonstrativ reia și, deseori, caracterizează o porțiune din textul precedent. Am putea numi astfel de anafore ‘textuale’ sau ‘discursive’:

- (57) a. Într-adevăr, Panait Suflețel nutrea opinia sinceră că **Ioanide este inapt pentru orice operă pozitivă, un epicureu și un contemplativ**. Ioanide nu dezminți prin nimic **această ipoteză**, din contra, se abstrase și mai mult. (George Călinescu, *Bietul Ioanide*, 1953, vol. 1, pag. 24-25)
- b. N-am spune însă adevărul întreg, așa cum ne-am propus, dacă n-am adăuga că **erau totuși câteva zile pe an în care moș Timofte nu mai respecta ora exactă**. (O să ne ierte bătrânul **această indiscreție**, mai ales că ea rotunjește adevărul; și până acum n-am întâlnit un al doilea om care să fie în relații atât de cinstite și de fidele cu adevărul ca moș Timofte.) (Constantin Chiriță, *Cireșarii*, vol. 1, 1956, pag. 1)
- c. «- **Aș vrea să urmez medicina.**» «- **Firește, fii de doctor, te-nțeleg. Foarte frumos.**» Aglae păru foarte excitată de **acest nevinovat dialog**. (George Călinescu, *Enigma Otiliei*, 1938, pag. 18)
- [Exemplele de mai sus conțin următoarele anafore textuale: în (a) sintagma nominală această ipoteză este coreferențială cu propoziția ce exprimă opinia lui Panait Suflețel; în (b) este calificată drept indiscreție faptul că moș Timofte nu respecta întotdeauna ora exactă; în sfârșit dialogul (nevinovat) la care se referă naratorul în (c) este reprezentat de cele două fraze, rostite una de Felix, cealaltă de Aglae.]

Uneori anaforele infidele sunt exprimate de sintagme nominale cu semnificație foarte generală, cum ar fi **acest lucru/ aceste lucruri, această chestie/ aceste chestii, acest fapt/ aceste fapte**, etc.

- (58) a. La plecare, domnul Pândeale Vasiliu **îl chemase la el în odăi și-l poftise pe un scaun**. Era pentru prima oară când se întâmplase **lucrul acesta**. (Eugen Barbu, *Groapa*, 1957, pag. 7)
- b. De dimineață, ceartă cu Maitreyi. Ea se simte jicnită pentru toate nimicurile și amenință să nu vorbească cu mine o săptămână. **Azi i-am spus că nu-mi pasă, orice ar face ea. Faptul acesta** m-a calmat și m-a ajutat să lucrez. (Mircea Elide, *Maitreyi*, 1933, pag. 28)
- c. «- Nu știu dacă am spus adevărul, mult îmi pasă mie de adevăr! Am spus ce credeam eu și ți-o spun și ție, în față, indiferent dacă... te formalizezi sau nu! Ludmila a fost prietena mea și am crezut de datoria mea să...» «- ...Să o avertizezi că...» «- Ascultă, știi ceva: vrei să lăsăm **chestia asta**? Vă privește ce faceți voi doi și pe ea o privește la fel!» (Nicolae Breban, *Îngerul de gips*, 1972, pag. 133)
- [În (a) lucrul acesta se referă la acțiunile lui Pândeale Vasiliu; în (b) faptul acesta se referă la vorbele adresate de locutor lui Maitreyi; în (c), chestia asta privește întregul conținut al discuției precedente, subiect pe care locutorul își propune să-l abandoneze.]

Anaforele de tip textual apar deseori în propoziții incidente sau echivalente cu acestea, adică în propoziții ce caracterizează frazele rostite de un anumit personaj.

¹⁰ Amintim că hiperonimia este o relație semantică între lexeme bazată pe relația de implicație: cuvintele *baset*, *bulldog*, *caniș* implică cuvântul *câine*. Afirmatiile *x este un baset*, *x este un bulldog*, sau *x e un caniș* implică afirmația *x este un câine*. Cuvântul *câine* este hiperonimul cuvântului *caniș*, care este hiponimul său. Seria formată din lexemele *baset*, *bulldog*, *caniș*, etc. constituie o serie de co-hiponime. Similar *garioață*, *trandafir*, *crizantemă*, *narcisă* au ca hiperonim *floare*, *clădire* este hiperonimul seriei *casă*, *bloc*, *hotel*, etc. O parte a lexicului este structurată de astfel de relații implicative: *caniș* ⊃ *câine* ⊃ *mamifer* ⊃ *animal* ⊃ *ființă*, după cum *raglan* ⊃ *pardesiu* ⊃ *veșmânt* ⊃ *obiect*, etc. Studiul relațiilor implicative din lexic interesează nu numai pe lingviști ci și pe psihologi, găsindu-se la baza teoriei prototipului, inițiată de un psiholog, Elenor Rosch Heider (1973), și care a cunoscut numeroase dezvoltări în domeniul științelor cognitive.

(59) a. «- **Am cules cele mai frumoase [flori] din câmp, pentru ca să le pun la pălăria ta, dar cea mai scumpă mi-am pus-o eu la gât.**» Și zicând **aceste**, Zamfira mă arăta pe mine [pe galben] în salbă. » (Vasile Alecsandri, *Povestea unui galben și a unei parale*, 1840, Wikisource)

b. «- **Până mâine dormi aici, este odaia mea. Fii fără grijă. E cam dezordine, dar o să mă ierți, nu? Noapte bună. Mâine vom sta de vorbă mai mult** ». Otilia spuse **toate acestea** repede, cu un râs grațios, dar cu siguranță în glas, mai dădu o ochire odăii și ieși, făcând lui Felix un salut cu mâna. (George Călinescu, *Enigma Otiliei*, 1938, pag. 19)

[În contextul unor verba dicendi (în cazul nostru a zice și a spune), sintagmele nominale aceste sau toate aceste reiau anaforic totalitatea frazelor pronunțate mai înainte de personaj.]

Din studierea corpusului, am putut constata că demonstrativul de depărtare este folosit destul de frecvent pentru a desemna informații pe care locutorul presupune că le are și interlocutorul, făcând, deci, parte din universul lor mental comun, sau, cum spune Robert Stalnaker din ‘cunoștințele comune’ (engl. *common ground* v. Stalnaker 1970, 1973, 1974 și secțiunea 9.4. din această carte):

(60) a. «- Apoi am prins să observ crescând pe fața lui resemnarea. **Resemnarea aceea** ce ne cuprinde, când am mizat totul pe o carte și am jucat alta, și ne dăm seama de acest lucru abia când se împart iar cărțile.» (Aureliu Busuioc, *Singur în fața dragostei*, 1966, pag. 173)

b. Dar bătrânul, după ce-l privi clipind, cu **acea deferență** hotărâtă cu care îndemni pe un individ să plece, zise din fundul gâtului: “Bună seara!” și porni iarăși, în scârțâituri îngrozitoare, pe scară. (George Călinescu, *Enigma Otiliei*, 1938, vol. 1, pag. 10)

c. «- Că-z eu ce vă spun în toate zilele, măgarilor! Și vă muștraluiesc (*foarte sentimental*) cu **aceea dragoste**, cu **acel devotament** ca un adevărat părinte pentru copiii lui, m’rog! ca să scot și din voi, oameni.» (I. L. Caragiale, *Un Pedagog de școală nouă*, în volumul *Momente și schițe*, 1901, Wikisource)

[Sintagmele nominale ce conțin un adjectiv demonstrativ de depărtare sunt toate urmate de o propoziție relativă care le explicitează conținutul dar se referă la situații obișnuite, deci presupuse a fi cunoscute de cititor: resemnarea unei persoane care a făcut o greșală la joc (în a), politețea hotărâtă a unei persoane care vrea să ne facă să plecăm (în b), dragostea și devotamentul unui părinte față de copiii săi, comparate cu devotamentul profesorilor față de elevii lui (în c).]

Acest ultim tip de folosire a demonstrativului ar putea fi caracterizat drept ‘cognitivă’, deoarece puternica actualizare adusă de demonstrativ desemnează fenomene și situații cunoscută sau presupusă a fi cunoscută tuturor participanților la discurs.

În afară de demonstrative, informația privind poziția în spațiu a entităților este exprimată cu ajutorul unor substantive care au ca trăsătură inerentă sau contextuală ideea de loc; substantivele având un sem de tipul [+ loc] sau [+ spațiu] sunt de obicei parte constitutivă a adverbialului spațial. Ne gândim la substantive care desemnează:

- spații terestre și extraterestre, ce îl plasează pe individul uman în Univers și caracteristici ale acestora: *cosmos, stele, planete, Saturn, cer, pământ, orizont*;

- zone spațiale ale suprafeței terestre, ce pot fi desemnate prin substantive comune sau proprii (*continentul, regiunea, țara, zona, Australia, Transilvania, Țara Bârsei*), forme de relief (*munte, podiș, câmpie, Alpii, Munții Urali*), zone cu anumite caracteristici fizice, de exemplu acoperite de ape (*râul, lacul, Dunărea, Oceanul Pacific*) altele de un anumit tip de vegetație sau caracterizate de lipsa acesteia (*savană, pampas, junglă, deșert*), etc.;

- spații locuite, cu diferite granulații (*oraș, cartier, sat, casă, grădină, Odobești, Bucureștii Noi, Montmartre*).

În afara cuvintelor din aceste câmpuri semantice ce au semnul [+ loc] ca sem inerent, există entități cu alte trăsături, dar care pot fi folosite ca puncte de reper sau a căror suprafață este interpretată ca spațiu:

- organisme vegetale sau animale (*copac, asin, Ducipal, Alexandru*); în această clasă substantivele, comune sau proprii, ce desemnează oameni ocupă un loc special, fiind întâlnite în corpus cu mare frecvență. Entitățile desemnate pot fi nu numai repere pentru relațiile spațiale proiective, ci și suport pentru elemente cum ar fi hamuri, șei, clopoței, haine, bijuterii, podoabe, etc.;

- obiecte produse de om, care le utilizează în diferite moduri (vehicule, mobile, aparate, instalații, etc. - *autobuz, fotoliu, televizor, chiuveță*).

Oricare dintre aceste substantive poate desemna un Sit, care, în funcție de context, poate fi deictic, anaforic, non deictic și non anaforic (cum se întâmplă într-o text la persoana a 3^a, prezentând un anumit univers narativ, real sau imaginar).

4.4. Verbele deictice *a veni* și *a se duce*

Într-un articol celebru, Charles Fillmore (1966) a arătat că verbele de mișcare *come* «a veni» și *go* «a se duce» sunt cuvinte intrinsec deictice. Laura Vanelli (1995) a observat faptul că în italiană verbele *andare* și *venire* au, fundamental, aceleași caracteristici și Costăchescu (2000) a demonstrat că deicticitatea caracterizează atât verbele din limba franceză *s'en aller* și *venir* ca și verbele din limba română *a se duce* și *a veni*. Caracterul deictic al tuturor acestor verbe derivă din faptul că transmit direcția mișcării în funcție de poziția locutorului.

Verbul *a veni* explicitează, deci, faptul că «agentul se deplasează către locul în care se găsește locutorul în momentul TC»; verbul *a se duce*, dimpotrivă, comunică faptul că «agentul se îndepărtează de locul în care se găsește locutorul în momentul TC»:

(61) a. Victor face naveta: **se duce** în fiecare zi de la București la Videle.

b. Victor face naveta: **vine** în fiecare zi de la București la Videle.

[*Cele două propoziții exprimă aceeași informație, și anume că Victor parcurge în fiecare zi un anumit traseu, având ca punct inițial orașul București și ca punct final orașul Videle; diferența dintre (a) și (b) este de natură deictică, deoarece persoana care rostește fraza (a) se găsește la București, iar cea care pronunță fraza (b) - la Videle.*]

Faptul că datele deictice privind locul unde se găsește locutorul impun alegerea unuia dintre aceste două verbe devine mai clar dacă locutorul este și el prezent în enunț:

(62) a. Victor vine aici, la mine acasă, în fiecare zi.

b. *Victor se duce aici, la mine acasă, în fiecare zi.

[*Dacă punctul final al traseului parcurs de agent, Victor, coincide cu locul unde se găsește locutorul, ocurența verbului a veni este normală, în timp ce apariția verbului a se duce în același context conduce la o frază de corectitudine îndoielnică, dacă nu chiar agramaticală.*]

(63) a. Dacă rămâi aici, acasă, mă duc puțin acasă la Marta.

b. ?Dacă rămâi aici, acasă, vin puțin acasă la Marta.

[*În această frază, locul deictic (cel în care se găsește locutorul) constituie începutul traseului. În aceste condiții, ocurența verbului a se duce conduce la formarea unei fraze corecte, în timp ce apariția verbului a veni în acest context produce o frază îndoielnică.*]

Diferența este întărită dacă una dintre extremitățile traseului (punctul inițial pentru *a se duce* și punctul final pentru *a veni*) nu este menționat:

(64) Ana se duce în fiecare zi la / până la București.

[*Propoziția implică faptul că locutorul nu se găsește la București*]

(65) Ana vine în fiecare zi la București.

[*Propoziția implică faptul că locutorul se găsește la București*]

4.5. Deicticele spațiale și tipuri de discurs

După cum am văzut, caracterul deictic al informațiilor spațiale rezultă din prezența în frază a unui Sit deictic. Pentru descrierea lor corectă, e necesar să facem o prezentare separată a stilului direct de cel indirect al enunțului, deoarece informația spațială (deictică sau nu) este, într-o oarecare măsură, diferită.

În stilul direct ancorarea deictică a enunțului se manifestă chiar în absența unui element deictic explicit, având în vedere că elementele lingvistice denotând spațiul primesc automat o interpretare legată de locul unde se găsesc participanții la discurs. Imperativul joacă de obicei un rol determinant în acest tip de interpretare, care poate fi întărit de prezența altor elemente indiciale.

În discursul indirect, ancorarea deictică este declanșată de prezența diferiților ambreiori, de obicei a pronomelor personale de persoana întâi și a doua, la care se adaugă adverbialelor *aici* vs. *acolo*, etc. Corpusul studiat ne-a oferit exemple de predicatii topologice care, dacă lăsăm de o parte tipul de ancorare, nu prezintă proprietăți caracteristice deosebite.

4.5.1. Discursul direct

Pentru exprimarea unei predicatii spațiale deictice, uneori este suficient ca enunțul să fie în stil direct, cu puține sau chiar fără element deictice explicite:

- (66) «- Pofțiți, pofțiți, bună ziua! D-apoi v-am așteptat încă de ieri! Da pofțiți, treceți! **în casă**-i răcoare, of! Mare năduf!» (Aureliu Busuioc, *Singur în fața dragostei*, 1966, pag. 183)

[*Ocurența unei forme verbale deictice ca imperativul prezent face ca sintagma adverbială în casă să fie interpretată deictic, ca «această casă», «casa unde ați venit».*]

- (67) a. « - Ia seama, sfinția-ta! răsese fostul principe. Acei neisprăviți [hoții] îți vor ieși mereu în cale și îți vor zădărnici planurile când nu le vor fi pe plac. Chiar în clipa de față s-ar putea să fie **prin apropiere**, gata să-ți ghicească cele mai tainice gânduri. Ei lovesc iute și fără greșală, apoi dispar de parcă îi înghite pământul.» (Ioan Dan, *Cavalerii ordinului Basarab*, 1977, pag. 5)

b. « - Mam'mare! de ce nu mai vine [trenul]?... Eu vreau să vie!» «- **Vine, vine** acum, puișorul mamei!» răspunde cucoana. (I. L. Caragiale, *D-I Goe*, în volumul *Momente și schițe*, 1901, Wikisource)

c. Parcă au venit în camera mea mai mulți cunoscuți, iar Ioana, Viky, soții Axente îmi reproșau: «- Îți întinde mâna, de ce nu i-o dai?» Eu voiam să-i dau mâna, dar nu-l vedeam. Ceilalți mi-l arătau surprinși: «- Cum nu-l vezi lângă tine, acum e **în dreapta**, a trecut **în stânga**, în față». Și eu mă zbăteam inutil: «- **În stânga** e un scaun, nu văd decât un scaun.... și **în dreapta**, patul... **în față**, masa. Văd toate obiectele camerei mele, dar pe el nu-l văd»... (Anton Holban, *Ioana*, 1934, pag. 29)

[*Adverbialul prin apropiere din (a) este, evident, deictic, însemnând «într-un spațiu în vecinătatea locutorilor». În (b) spațiul este desemnat deictic, datorită verbului deictic telic a veni ce implică ca punct final al parcursului spațiul unde se găsește locutorul, fiind deci echivalent cu «aici», «lângă / la acest peron», etc. În (c) sintagmele prepoziționale în stânga, în dreapta, în față indică direcția în care se găsesc diferite obiecte față de un reper caracterizat de o orientare intrinsecă care este locutorul; aceste sintagme pot fi considerate forme prescurtate pentru «în stânga locutorului», «în dreapta locutorului», «în fața locutorului».*]

În exemplele de mai sus, avem un întreg evantai de relații spațiale între Obiectiv și Sit. Exemplul (66) ilustrează o relație topologică de includere a Obiectivului (musafirii sosiți) în Sit (casa locutorului) în faza finală a predicatiei exprimată de verbul *a trece* (*în*). Exemplele din (67) sunt cazuri de relații proiective: (67a) și (67b) exprimă relații proiective de distanță, locuțiunea *prin apropiere* (de locutori) denotând o distanță relativ mică, ca și verbul *a veni* care, în (67b), este folosit deictic pentru a exprima relația proiectivă de apropiere, Obiectivul (trenul) urmând să se găsească în faza finală a predicatiei lângă peronul pe care se găsesc interlocutorii. În (67c), fragment de text ce redă un vis, avem o bună exemplificare a unei serii de relații proiective direcționale laterale, ce sunt definite de orientarea laterală intrinsecă a locutorilor.

Pentru axa verticală, există adverbiale specifice (conținând adverbele *sus*, *jos* sau sinonimele lor) ca și verbe specifice, de tipul *a coborî*, *a urca*, *a (se) apleca*, etc.:

- (68) a. Telefonul țârâi din nou. «- Da, sigur... unde ești? Perfect. **Urcă**. » Peste câteva minute, în timp ce tineretul se pregătea de plimbare, în sufragerie apăru profesorul Daniel Șerban. (Ileana Vulpescu, *Arta conversației*, 1982, pag. 28)

b. «- Ai fost la raze? » «- Da», răspunse Boțoghină vinovat și-i întinse doctorului sulul negru al radiografiei, pe care acesta îl desfășură la lumină și îl cercetă multă vreme. «- **Stai jos**. De ce nu stai jos?» se adresă el bolnavului la sfârșit. Boțoghină se așeză pe un scaun rotund și alb și începu să urmărească intrigat fiecare mișcare a doctorului. (Marin Preda, *Moromeții*, vol. 1, 1955, pag. 131)

c. «- Știam că ești acasă și că trebuie să ieși. Aseară am văzut lumină în cameră la tine și nu m-am mișcat de la poartă! Nu m-aș fi mișcat niciodată înainte de a te vedea, căci mă asiguram că **ești sus** și că trebuie odată și odată **să cobori**. (Camil Petrescu, *Patul lui Procust*, 1933, pag. 17)

[*În (a) locutorul îl invită la telefon pe interlocutor să vină în apartamentul unde se găsește, situat la etaj cu ajutorul imperativului verbului a urca. În (b) invitația de a se așeza, adresată de doctor pacientului implică o mișcare a acestuia pe axa verticală, de sus în jos, care, în faza finală conduce la o relație topologică de suport: Obiectivul se va găsi în final cu corpul sprijinit de scaun; în (c) avem o predicatie statică a _fi_ sus și un verb specializat pentru deplasările pe axa verticală, a coborî.*]

Dacă agentul-Obiectiv se găsește într-o poziție diferită de cea standard, toate orientările se schimbă:

- (69) Când a căzut ultima bucată din tubul de ciment, am căzut și eu în groapa de foraj. Nu mai avea cine să mă susțină. Era și el, tubul, bun la ceva. «- Starăți liniștiți!» striga maestrul Poroambă. «Asta-i mișcarea. Că-mi stricați tot planul. Acuma, să vină domnișoara Milica, să vadă dacă mai trăiește grasul... » «- Trăiesc, nene Cîșului, n-avea

grijă. Numai, **întoarceți-mă pe dos**, că-mi **urcă sângele la cap**... adică-mi **coboară!** » (Vlad Mușatescu, *De-a baba oarba*, 1976, pag. 85)

[În acest exemplul, locutorul, care este și Obiectivul predicăției spațiale, a căzut într-o groapă și se găsește cu capul în jos; de aceea sângele care vine la cap nu urcă, ci coboară.]

În dialog deseori imperativul joacă un rol determinant în ancorarea deictică a informației despre spațiu. Adesea persoana căreia îi este adresat ordinul sau îndemnul trebuie să-și schimbe poziția sau să deplaseze Obiectivul în spațiul în care se desfășoară conversația:

(70) a. Deodată, la o cotitură, o lumină puternică îmi luă vederile. Doi “deschizători de cale”, cu pulpele goale și cu făclii în mâini, trecură în goană, strigând: «- **La o parte!**» Abia am avut timpul să mă feresc din fața unei calești luxoase care trecea, când un bici pocni și simții o arsură peste gat și bărbie. Din vremea bățăilor tatei și ale fratelui meu nu mai suferisem asemenea durere. (Panait Istrati, *Chira Chiralina*, 1923, pag. 47)

b. « - Cât ați spus că ați predat? » «- Douăzeci de cocoși.» Îi predase de bunăvoie, atunci în 47, imediat după stabilizare, când, dacă îi predai, nu-ți făceau nimic. «- Nu vă supărați » i s-a spus, «am numărat de două ori, lipsește un cocoșel, sunt numai nouăsprezece, mergeți dumneavoastră **acasă**, căutați-l, o fi căzut pe jos, și **aduceți-l.**» (Marin Preda, *Cel mai iubit dintre pământeni*, 1975-1980, vol. 2, pag. 12)

[În exemplul (a) ordinul la o parte! se referă la un spațiu deictic, interlocutorul trebuie să se deplaseze pe marginea drumului unde se găsea; în (b) adverbul acasă este de asemenea deictic, însemnând «locuința interlocutorului» iar imperativul aduceți-l implică spațiul unde se găsesc cei doi interlocutori: interlocutorul trebuie să deplaseze Obiectivul, un cocoșel (adică o monedă de aur pe care este gravat un cocoș), în sediul miliției unde se desfășoară convorbirea.]

Ancorarea situațională a spațiului în dialog este întărită de prezența altor elemente deictice (pronume personale deictice, deictice temporale, apelative, etc.). Astfel de enunțuri au capacitatea de a exprima întreg ansamblul relațiilor spațiale topologice sau proiective, dinamice sau statice, telice sau non telice.

Pentru sintagmele verbale statice și dinamice atelice, relațiile topologice constituie un fel de cadru general, în interiorul căruia se manifestă predicăția.

(71) «- Domnule, totul **e aici!**» – și arată cu degetul la tâmplă. «- Înțelegeți?» (Petru Cimpoeșu, *Erou fără voie*, 1994, pag. 21)

[În această frază locutorul exprimă deictic, printr-un gest, o relație topologică, non dinamică, de incluziune, informațiile despre care vorbește găsindu-se înmagazinate în propriul cap.]

(72) Astăzi vine Iorgu de la **Sadagura**, unde l-am trimis **să învețe carte**. (Vasile Alecsandri, *Iorgu de la Sadagura*, 1844, Wikisource)

[Predicația a învăța carte este non telică, exprimând, deci, un Proces, al cărui loc de desfășurare este inclus topologic în localitatea desemnată de numele propriu Sadagura.]

În cazul predicățiilor telice, informația spațială privește deseori numai una din fazele predicăției, de obicei faza inițială sau cea finală:

(73) a. «- Lipsește **dinaintea mea**, Spânule! Doar n-am venit pentru tine, ș-am venit pentru Harap-Alb, căci el este adevăratul nepot al împăratului Verde.» (Ion Creangă, *Harap Alb*, 1877, Wikisource)

b. «- Duceți-vă **încolo**, afară, dacă aveți chef de vorbă.» (Marin Preda, *Moromeții*, vol. 1, 1955, pag. 145)

[Predicațiile din aceste două exemple sunt telice, cu polarizare inițială, în sensul că faza finală este atinsă de îndată ce prima parte a traiectoriei a fost realizată, atât pentru verbul a lipsi (care aici este sinonim cu a pleca) cât și pentru verbului deictic a se duce.]

Relațiile proiective păstrează unele diferențele privind informațiile spațiale în cazul diferitelor tipuri de *Aktionsart*. În cazul Stărilor, complementele circumstanțiale de loc identifică spațiul în care se găsește Obiectivul, folosind Situl ca reper:

(74) Fără să fim vecini, casa judecătorului D. tatăl era **în apropierea noastră**, pe o stradă bolovănoasă, care **urca spre coastă, în pădure la stânga**. Grădinile noastre comunicau cu alta, și un pârliaz scurta drumul noaptea vecinilor noștri, când se întorceau de la noi, de la cărți, acasă (Camil Petrescu. *Patul lui Procust*, 1933)

[Obiectivul, locuința lui D., este localizat în raport cu casa povestitorului, (doamna T) prin intermediul unor predicății statice în termeni de distanță (în apropierea noastră) și de direcție (la stânga). Textul ne oferă și informații privind orientarea intrinsecă a traseului (o stradă care ‘urcă’ adică care este orientată pe axa verticală).].

Predicațiile dinamice atelice indică de multe ori direcția mișcării Obiectivului, direcție stabilită de cele mai multe ori în funcție de orientarea Sitului:

- (75) a. «- Cer iertare, stăpâne, da; noi am mers **numai' drept**, mai ne-am înturnat pe drum, da' eu n-am băgat de seamă că mergem **în cerc**.» (Florin Cojocaru, *Povestea cavalerului de iarbă verbe*, 2002, pag. 37)
- b. «- Și de ce mă sperii, măi tu măi? De ce mă faci **s-alerg după matală**, ca la cursele de cai?» (Vlad Mușatescu, *De-a baba oarba*, 1976, pag. 70)
- c. «- Trebuie să vă alegeți o țintă.» «- Dacă-i așa, du-mă **spre colinele** cele ce se oglindesc în Bosfor. » (Panait Istrati, *Chira Chiralina*, 1923, pag. 45)

[*Cele două procese din aceste exemple sunt determinate de localizări proiective: a merge drept, a merge în cerc exprimă direcția deplasării Obiectivului; orientată direcțional este și predicția din (b), a alerga după cineva presupune un Sit (în (b) interlocutorul) cu orientare frontală, în spatele căruia se situează Obiectivul, locutorul. De asemenea sintagma a (con)duce spre colinele indică direcția mișcării interlocutorilor.*]

În cazul predicățiilor telice, de cele mai multe ori informațiile spațiale privesc poziția Obiectivului în faza finală a predicției.¹¹

- (76) a. Mergeți diseară **la Casa de Cultură** ? E conferință cu dans... poate venim și noi. (Nicolae Breban *Bunavestire*, 1977, pag. 26)
- b. Apoi [trenul] pleacă **spre munte**, prin gările din zona schelelor și rafinăriilor. (Ștefan Bănuțescu, *Iarna bărbaților*, 1979, pag. 63)

[*Predicția telică din (a) implică o deplasare direcționată, care are ca rezultat faptul că în ultima fază agentul se va găsi într-o relație topologică cu localizarea finală, Casa de Cultură. În (b) verbul telic cu focalizare pe faza inițială, a pleca este însoțit de o informație privind direcția deplasării.*]

4.5.2. Discursul indirect (liber)

În discursul indirect, ocurența unui element deictic este absolut necesară pentru ca predicția spațială să fie ancorată în situația de comunicare. Cel mai adesea acest element este reprezentat de un pronume personal deictic.

Relații topologice

Primul tip de relație tipologică este reprezentat de contactul dintre Obiectiv și Sit, exprimat de adverbiale introduse de cele mai multe ori de prepoziții, simple ca *în, pe, peste* sau de prepoziții compuse ca *de pe, din, pe la*:

- (77) a. Ea era Dunărea de care-m fusese întotdeauna teamă, fascinantă și străină, misterioasă și devoratoare, dușmănoasă, puternică, vie. O văzuse, oare, tata așa cum o vedeam eu acum? O privise, oare, de undeva de pe-aproape, poate chiar **de pe acest mal povârnit** și surpat? O admirase? O urăse. (Ana Blandiana, *Reportaj*, 2002, p. 43)
- b. Într-o zi, în metrou, o femeie plinuță, sociabilă, dificilă, a intrat deodată-n vorbă cu mine **de pe scaunul alăturat** deși nu o încurajasem prin nimic la așa ceva [...] (Răzvan Petrescu, *Blitz* 2002, pag. 85)

[*Caracterul deictic al Siturilor din aceste două exemple este dat de adjectivele acest și alăturat, ce se raportează amândouă la poziția locutorului. Sintagmele adverbiale în care apar aceste adjective pronominale denotă spațiul care susține, ca un suport, Obiectivului - tatăl autoarei 'susținut' de mal în (a), și femeia care se găsește pe un scaun din interiorul metroului în (b)*]

În absența unor adjective deictice, localizarea deictică apare în discursul indirect când Situl este constituit de persoana locutorului sau interlocutorului:

- (78) a. Patricia m-a găsit palid și istovit. A deschis fereastra, mi-a tras paltonul **pe umeri**, du-te la aer, drăguțele. (Petre Barbu, *Surâsul cailor*, pag. 16)

¹¹ Situațiile predicative dinamice prezintă o structură fazală, constituită dintr-o fază pregătitoare (*când telefonul a sunat, Ion ieșea* (= *era pe punctul de a ieși*)), o fază internă (*la ora cinci Maria înota deja, iar Paul se îndrepta încet spre casă*) și o fază rezultantă, care marchează faptul că limita finală a predicției a fost atinsă (*a terminat de scris scrisoarea; a câștigat cursa; Maria a plecat din București în vacanță.*) (v. și Caudal 2000). În cazul predicățiilor telice, atingerea fazei finale implică instaurarea unei noi situații – Maria se afla în București, dar, după ce a plecat, nu se mai găsește, evident, acolo.

b. Îmi ia mâna **de pe umeri** și mi-o ține într-a ei. Ochii fosforescenți i se întorc încet spre mine și-mi taie respirația. (Aureliu Busuioc, *Unchiul de la Paris*, 1973, pag. 26)

c. «- Acum nu mai merge modestia fetelor crescute cumsecade. Știi tu să pui **picior peste picior** și să **te spânzuri de gâtul bărbaților**?» (George Călinescu, *Enigma Otiliei*, 1938, pag. 27)

[În primele două exemple, (a) și (b), substantivul umeri desemnează suportul pentru Obiectiv; spațialitatea este deictică, deoarece se referă la o parte a corpului locutorului. În (c) unul dintre picioarele interlocutorului constituie suportul pentru celălalt picior, care este aici Obiectivul predicăției spațiale; cealaltă relație spațială este deictică, de data aceasta interlocutoarea (desemnată de pronumele deictic te) este obiectivul iar Situl este un generic gât al bărbaților. Verbul a (se) spânzura denotă o relație de suport spațial pe axa verticală.]

Este posibil să avem relații predicății multiple, cu sens reciproc în care Obiectivul și Situl sunt interschimbabili:

(79) Ne așezăm **spate în spate**, să ne încălzim unul de altul, umerii proptiți de tulpina arborelui. Astfel numai o mică parte a corpului era în atingere cu apa. Ne lipim mai mult, **spate de spate, haină de haină**. (Filon Verca, *Parașutați* 2000, pag. 26)

[Cei doi protagoniști, Nicu și locutorul, au în faza finală a predicăției într-o poziție orientată pe axa laterală care este în același timp de contact; spatele lui Nicu constituie Situl pentru poziția Obiectivului, locutorul care, la rândul său, este Sit pentru identificarea poziției lui Nicu, Obiectivul.]

Relațiile topologice de suport apar uneori în fraze ce cuprind numele diferitelor obiecte pe care o persoană le poartă sau le transportă (haine, arme, unelte, bijuterii, etc.). Cu anumite verbe cum ar fi *a lua (ceva)*, *a pune (ceva)*, *a îmbrăca (ceva)*, *a transporta/ a duce (ceva)* relația topologică nu este exprimată întotdeauna printr-un adverbial, ci printr-un complement direct:

(80) a. Dar cui îi displace o reacție de supunere? Avusese, vorbind la telefon, aceeași voce ca în dimineața când o întrebasem dacă ea **îmi pusese floarea pe birou** și înaintea oricărei reflecții se ridicase în picioare... (Marin Preda, *Cel mai iubit dintre pământeni*, 1975-1980, vol. 3, pag. 6)

b. După ce ne-am încălzit și am ospătat, vorbind puțin, **ne-am luat puștile** și am ieșit din căsuță între brazii poienii. (Mihail Sadoveanu, *Țara de dincolo de negură*, 1934, pag. 51)

c. Dimineață am plecat relativ devreme. Nu terminasem Transfăgărășanul, însă începusem partea cea mai ușoară, pantele nemaifiind abrupte. Și peisajele, deși sălbatice erau altfel, fiindcă treceam și **prin pădure**. De reținut pentru acel început de zi, frigul mă obligă să îmbrac “maximul” **de flanele**. (Mihai Știrbu, *Periplu pe bicicletă*, 2010, pag. 56)

[În (a), relația topologică este exprimată printr-un complement circumstanțial de loc, pe biroul (meu), Sit ce susține Obiectivul, denotat de sintagma floarea; în (b) și (c), sintagmele ce exprimă Obiectivul sunt complemente directe (puști, flanele) iar Situl este implicat de semantismul verbelor: a îmbrăca implică faptul că Agentul va susține în faza finală Obiectivul, în timp ce a lua implică în plus faptul că Agentul susține și deplasează Obiectivul.]

O categorie specială de localizări spațiale topologice de suport este reprezentată de informațiile scrise (inscripții, anunțuri, etichete, etc.):

(81) a. Am scris **aici** cu mana mea: **str. Sacagiului, cartierul Dămăroaia**, undeva la periferia Bucureștiului. (Rodica Ojog-Brașoveanu, *Minerva se dezlănțuie*, 1974, pag. 74)

b. Am impresia că, de data asta, am pornit pe un drum greșit. Și, cu toate acestea, pe vagonul în care călătoresc **stă scris**, roșu pe alb: București - Paris. (Ion Minulescu *Corigent la limba română*, 1929, pag. 81)

c. Într-o zi am scris **în jurnalul meu**: “micuțul soare roșu seamănă cu o pupilă”. (Răzvan Petrescu, *Jurnalul unui locatar*, 2002, pag. 80)

[Demonstrativul aici desemnează în (a) o pagină din carnetul locutorului, pagină care ‘susține’ mesajul str. Sacagiului, cartierul Dămăroaia; în (b) este vorba de o inscripție pe vagonul de cale ferată în care se găsește locutorul; în (c) jurnalul locutorului servește drept suport frazei pe care acesta a scris-o și care este citată.]

Un alt tip de Sit destul de frecvent întâlnit în cadrul relațiilor topologice de suport sunt reprezentate de nominalele ce desemnează mobile sau vehicule:

(82) a. Când s-a întors, profesoara Dorcioaia **îmi ocupase scaunul**. M-am așezat **pe scaunul ei**. (Petre Barbu, *Surâsul cailor*, 2002, pag. 28)

- b. [...] din clipa când tinerii împreună cu tatăl băiatului au părăsit acest birou însoțiți, **într-o mașină de a noastră**, de un ofițer de al nostru, noi nu am mai comunicat cu ei. (Rodica Ojog-Brașoveanu, *Violeta din safe*, 1984, pag. 56)
- c. «- [Nicolae] vine de dimineață cu noi **în căruță**, începe ca un băiat cuminte ce e și învață să secere și pe urmă, o dată îi trăsnește că vrea să plece la școală.» (Marin Preda, *Morometii*, 1955, vol. 1, pag. 217)
- [În (a) caracterul deictic al Sitului este exprimat de dativul posesiv (îmi (ocupase) scaunul = (ocupase) scaunul meu, adică scaunul pe care locutorul stătea de obicei sau pe care a stat într-un moment anterior). În exemplul (b) o mașină de a noastră denotă un vehicul aparținând poliției, iar căruța din (c) este căruța vorbitorului, a lui Moromete.]

Al doilea tip de relație topologică exprimă includerea Obiectivului în Sit. Caracterul deictic al Sitului este dat de ocurența unui element deictic, demonstrativ sau de persoană. Predicațiile pot exprima stări (83a), procese (83b) sau predicații telice (83c):

- (83) a. [...] **la mine-n pivniță** stau buțile în șir, de ți-i mai mare dragul să le vezi. (Ion Agârbiceanu, *Melentea*, în volumul *Fefelega*, 1908, pag. 110)
- b. Domnul Li ne povestește că a fost și Ceaușescu **pe aici** și că ghida-prezentatoare s-a fâstâcit și a început să repete un pasaj întreg. (Cristian Tudor Popescu, *Copiii fiarei*, 1998, pag. 56)
- c. După ce mă invită (**la mine acasă**) să iau loc pe scaun, fotoliul fiind ocupat de personalitatea sa, atât de binecunoscută telespectatorilor noștri, Bugnariu declanșează operația de instrumentare: «- Luăm startul de la datele biografice.» (Vlad Mușatescu, *De-a baba oarba*, 1976, pag. 5)
- [Spațiul topologic constituit de pivnița locutorului conține Obiectivul (desemnat de sintagma nominală buțile); în (b) adverbialul pe aici se referă la zona în care se aflau interlocutorii; sintagma la mine acasă identifică casa locutorului, care îi conține pe toți: pe locutor, pe Bugnariu și pe ceilalți membrii ai echipei de televiziune ce se pregăteau să înregistreze un interviu.]

De multe ori, în cazul predicațiilor telice, relația topologică de incluziune se manifestă numai în faza lor finală, exprimând noua poziție a Obiectivului, deci noua situație creată de predicatie:

- (84) a. **M-am întors în odaia mea**, agitat, zeci de sentimente străbătându-mă, chinuit și de bucuria că este a mea, și de orgoliu, de remușcare, de teamă. (Mircea Eliade, *Maitreyi*, 1933, pag. 35)
- b. **Am ieșit din casă** doar ca să mă duc la cizmar și într-o seară, ultima, am fost la restaurantul Loyd. (Rodica Ojog-Brașoveanu, *Anonima de miercuri*, 1984, pag. 69)
- [În exemplul (a) Obiectivul, care coincide cu locutorul, se găsește la sfârșitul predicației în propria cameră, spațiu care îl include topologic; în (b) relația topologică se manifestă în faza pregătitoare a predicației, când locutorul-obiectiv se găsește încă în interiorul propriei case, pe care ulterior o părăsește.]

Relații proiective

Multe predicații spațiale deictice exprimă o relație proiectivă între Obiectiv și Sit, adică o localizare în care Situl este luat ca reper pentru comunicarea poziției Obiectivului. Relațiile proiective (numite și 'de localizare externă') prezente în limbajul comun pot fi clasificate în două mari categorii: relații proiective de distanță și relații proiective orientative. Între relațiile topologice și cele proiective există o legătură exprimată de relația de contact: dacă Obiectivul și Situl se găsesc într-un contact fără suport, relația este simultan topologică și proiectivă, deoarece contactul exprimă nu numai faptul că cele două entități au o zonă în comun, dar și faptul că distanța dintre ele este minimă.

Relații proiective de distanță

O primă manifestare a relației deictice de tip proiectiv de distanță se prezintă mai întâi sub forma opoziției apropiere vs. distanță exprimată de adverbialele *aici* vs. *acolo*. Deseori în textele scrise, în care lipsește posibilitatea unei desemnări ostensive sau gestuale, adverbul este reluat de un grup nominal:

- (85) a. Uite, cum ar vrea [baba Măia] să iasă puțin până afară! Numai **aici, înaintea ușii**; când a trece noul de pe soare, să cadă lumina pe ea! (Ion Agârbiceanu, *Fefelega*, 1908, *Luminița*, pag. 64)
- b. ȘCOLARUL IONESCU: Domnule, tata spunea aseară c-a citit la gazetă, că zice că e **acolo la Severin** un profesor mare, l-a decorat regele. (Ion Luca Caragiale, *Emulațiune*, în volumul *Momente și schițe*, 1901, Wikisource)
- [În exemplul (a) autorul descrie în stil indirect liber gândurile personajului, o bătrânică imobilizată de multă vreme la pat, care își dorește să mai iasă din casă; în aceste condiții adverbul aici nu aduce suficiente informații, de

aceea este reluat de sintagma adverbială înaintea ușii; în (b) stilul indirect nu permite să se identifice localitatea în care trăiește profesorul decorat, drept care este reluat de sintagma adverbială ce conține un toponimic, la Severin.]

Distanța ce separă Obiectivul de Sit este exprimată uneori în termeni de măsuri, atât tradiționale (*picior, pas, deget, cot*, etc.) cât și din sistemul metric.

(86) a. [...] stăpânul meu și dușmanul său se puseră față-n față **la depărtare de cincisprezece pași**. (Vasile Alecsandri, *Istoria unui galben* 1844, Wikisource)

b. Am închis ochii-ncercând să păstrez în ei ce văzusem. Când i-am deschis, doctorul stătea-ntr-un genunchi lângă patul meu și mă privea. S-a ridicat și din toată înălțimea s-a frânt în două spre mine. Când mai erau **două palme-ntre mine și el**, i-am pus o-ntrebare din ochi. “E-atâta rutină pe lume și-atât de puțin adevăr...”, a șoptit el cu ochii-nchiși, mi-a sărutat perna și-a plecat. (Ileana Vulpescu, *Arta Coonversației*, 1982, pag. 39)

[În (a) poziția Obiectivului față de Sit este stabilită în funcție de distanță; între cele două entități spațiale; relația e reciprocă (fiecare dintre cei doi dușmani fiind Sit pentru celălalt); și în (b) relația dintre Obiectiv și Sit este reciprocă și exprimată într-o veche unitate de măsură – palma, echivalentă cu aproximativ 25-28 cm.]

(87) [Articolul de ziar relatează rezultatul unui concurs având un premiu de un milion de euro; titlul reproduce cuvintele finalistului]:

Am fost **la două degete** de milionul de euro (*Gazeta sporturilor* 22.05.2009)

[Expresia la două degete din titlu pare folosită metaforic, însemnând «foarte aproape»; articolul explică însă că finalistul trebuia să aleagă între 125 de plicuri, 124 prevăzând un câștig de 3 mii de euro și un singur plic cu milionul de euro. Se relatează că plicul ales se afla foarte aproape de cel cu câștig maxim, deci cititorul reinterpretează expresia din titlu în sensul propriu, cuvântul deget, ca unitate de măsură desemnând o distanță de cca 40 de mm.]

(88) Ție, comoara mea, probabil că Blajul ți-e foarte cunoscut, familiar, aş putea spune, **la cincizeci de kilometri de orașul tău natal**. (Nicolae Breban, *Bunavestire*, 1977, p. 96)

[În această frază orașul Blaj este Obiectivul a cărui poziție poate fi identificată datorită distanței la care se află de un spațiu cunoscut, orașul natal al interlocutoarei.]

Relații spațiale orientate

După cum am văzut, relațiile proiective orientate situează Obiectivul față de Sit pe una dintre cele trei axe: verticală, frontală și laterală.

În cazul axei verticale, partea de sus este percepută ca polul pozitiv și pare să fie favorizată, oricum folosită mai frecvent. Acest tip de localizare apare mai ales cu predicțiile dinamice:

(89) a. N-am văzut-o când s-a ridicat în aer [ciocârlia], ci am auzit numai cum ciripește ceva mărunț **deasupra mea**. (Ion Agârbiceanu, *Ciocârlia*, în volumul *Fefelega*, 1908, pag. 149)

b. Am reușit cu greu să mă întorc cu fața spre insulă, să urc panta clisoasă [...]. **Deasupra** vântul bătea încă mai puternic [...]. (Ana Blandiana, *Reportaj* 2002, pag. 43)

c. Am ieșit de **sub** duș și i-am arătat soțului meu floarea ce-mi răsărise **sub** umărul drept. (Ovidiu Bufnila, *Inelul magic*, 2002, pag. 9)

[În (a) și (b), localizarea pe axa verticală apare în contextul unor predicții dinamice non-telice, în timp ce în (c) sunt două predicții dinamice telice a ieși de sub duș și a răsări sub umărul drept, contextul face inutilă exprimarea explicită a Sitului prepoziția-adverb deasupra însemnând aici «deasupra locutorului», respectiv «sub umărul locutorului»]

De multe ori localizările pe verticală este exprimată de verbe specifice, ce încorporează semantic această axă. O serie de verbe (*a coborî*, *a (se) înclina*, *a (se) încovoia*, *a (se) îndoi*, *a cădea*, *a (se) apleca*, *a (se) scufunda*, etc.) exprimă situarea sau deplasarea spre polul negativ:

(90) a. Descărcăm sacul și femeia. Gospodarul urcă la loc, lângă mine. «Întoarce.» Abia pot manevra, drumul e foarte îngust. **Coborâm pe propriile urme**. La vreo câțiva metri de șosea mi se ordonă iar să opresc. (Aureliu Busuioc, *Unchiul de la Paris*, 1973, pag. 88)

b. Peste câteva clipe aud foșnind crengile și chipul lui. Pătru apare galben și încordat. Nu scoate o vorbă. Se apropie de mine **și-mi cade în brațe**, la capăt de forțe. (Filon Verca, *Parașutiștii*, 2000, pag. 148)

[În aceste exemple există două predicatii dinamice, una non telică (a coborî) cealaltă telică (a cădea (în brațele cuiva)) care exprimă deplasarea pe axa verticală a Obiectivului – locutorii cu mașina lor în (a), personajul numit Pătru în (b).]

Există și verbe specializate pentru exprimarea localizării pe axa verticală în direcția contrară, adică de jos în sus (a (se) *urca*, a (se) *ridica*, a se *cocoța*, a (se) *înălța*, a *escalada*, etc.):

- (91) a. **Mă urc pe malul celălalt** la vreo jumătate de kilometru mai jos de punctul vizat. Al dracului repede apa! îmi vâjâie urechile și capul, nu înțeleg nimic. ! (Aureliu Busuioc, *Unchiul de la Paris*, 1973, pag. 69)
- b. «- Cicoană! » strig eu, **ridicându-mi picioarele**; «eu sunt nevricos, să nu se dea la mine, că... » «- Nu, frate!» zice cocoana, «nu vezi că vrea să se-mprietenească? Așa e el: numaidecât simte pe cine-l iubește...» (Ion Luca Caragiale, *Bubico*, în volumul *Momente și schițe*, 1901, Wikisource)
- . [În (a) Obiectivul coincide cu Agentul și este în același timp locutorul iar Situl este identificat deictic, ca fiind malul ce se găsește în partea opusă a malului de unde Agentul a început deplasarea. Deplasarea are loc, în plus, pe axa verticală, de jos în sus; în (b) numai o parte a corpului Agentului-obiectiv-locutor este deplasată în sus, și anume picioarele.]

De multe ori, cu aceste verbe, Situl nu mai este exprimat, deoarece în cazul unui agent uman deplasarea se face, evident, în raport cu propria axă verticală. De multe ori direcția deplasării Obiectivului este de sus în jos:

- (92) a. Batem așa cât e ziua de mare, coborâș, urcuș și iarăși de la capăt, până ce al treilea vârf rămâne pentru totdeauna o grea amintire. Nu ne oprește nici întunericul. Ne duc pașii flămânzi. E singura noastră scăpare. După miezul nopții, **cădem** pe rând, epuizați. Nici hainele nu mai țin. Au devenit atât de grele, ca ne împovărează mișcările. (Filon Verca, *Parașutiștii* 2000, pag. 42)
- b. Pun pe Bubico binișor jos lângă mamița lui, și cobor geamul, **aplecându-mă** să respir. (Ion Luca Caragiale, *Bubico*, în volumul *Momente și schițe*, 1901, Wikisource)
- c. Totuși, din pricina efortului, după vreo cinci kilometri de rotocoale sinistre, începe să fiarbă. Radiatorul! Parchez pe dreapta, semnalizând corect oprirea, și **cobor** să-mi dezmoțesc oasele anchilozate parțial. În care timp, se va răci și motorul. (Vlad Mușatescu, *De-a baba oarba*, 1976, pag. 46)
- [În aceste exemple cu predicatii telice, orice cititor poate completa informația care lipsește, dar e implicată în sensul lexical al verbului, privind limita finală a mișcării: cădem la pământ sau cădem în culcuș pentru (a) sau aplecându-mă peste fereastra vagonului în exemplul (b). În (c) cele două limite ale mișcării (inițială și finală) sunt recuperabile din context, Obiectivul-agent coborând din mașină pe șosea.]

Același tip de sens implicat de sensul verbului poate apărea și pentru predicatiile implicând mișcări pe axa verticală de jos în sus:

- (93) a. Ocolesc Dealul Mare, cobor apoi în Valea Mare, spre Chiciora, Râpi. După Râpi, **urc** mereu și, o data cu răsăritul de soare, ajung la coliba din Berbecule. (Filon Verca, *Parașutiștii*, 2000, pag. 315)
- b. Scot o țigaretă, **mă ridic** și dau să m-apropii de cocoana. (I. L. Caragiale, *Bubico*, în volumul *Momente și schițe*, 1901, Wikisource)
- [În (a) predicatia dinamică este non telică, iar în contextul respectiv, verbul *urc* înseamnă «parcurg un drum în pantă ascendentă»; în (b) predicatia telică ne spune că Agentul-obiectiv după ce într-o primă fază era așezat pe bancheta trenului la încheierea predicției este în picioare. Sensul mișcării, de jos în sus, contrar forței de gravitație, este descris în funcție de orientarea verticală intrinsecă a Obiectivului, care coincide cu locutorul.]

Predicațiile pe axa verticală pot privi Obiectivul în întregul său dar, în cazul entităților cu structură mereologică complexă, pot implica numai părți ale acestuia:

- (94) a. Încă nu știu ce poate reprezenta obiectul ce-a determinat căderea mea, căci nu se vede nimic în bezna din odaie. Dar știu cum poate să arate acum, sub apăsarea kilogramelor mele. Materia nu se poate vedea, dar se aude. Ba chiar mișcă. Face și “hâc!”. **Mi se ridică părul pe cap**, deși mă port tuns foarte scurt (8 milimetri). (Vlad Mușatescu, *De-a puia gaia*, 1975, pag. 39)
- b. **Mi-am înălțat uimit fruntea** și am îndrăznit să-l privesc în ochi. (A. O. Kenada, *Experimentul*, 2002, pag. 112)
- c. Nu mă mai țin picioarele. Prin opinca subțire, săgeți reci și ascuțite îmi pătrund călcâiele și **urcă prin șira spinării până în creștet**. (Filon Verca, *Parașutiștii*, 2000, pag. 357)

[În (a) și (b) Obiectivul este constituit de referentul grupurilor nominale *părul și, respectiv, fruntea, mișcările verticale raportându-se la orientarea verticală a persoanei. În (c) Obiectivul este o senzație ce parcurge măduva spinării, tot de jos în sus, conform orientării intrinseci a corpului locutorului.*]

Uneori sensul manifestării predicăției este întărit de prezența unui adverb, ce poate părea pleonastic (*a urca în sus, a coborî în jos*, etc.), dar care s-a încetățenit prin uz și care poate fi interpretată ca emfază, comparație, etc.:

(95) a. Văzduhul e limpede ca lacrima. În înălțimi amețitoare plutesc, în cercuri mari, trei cruciulițe negre. Uneori abia se mai zăresc. Se alungă? Se joacă? Sorbite de seninătate, ca de-o apă subțire, nu pot **coborî mai jos**? (Ion Agârbiceanu, *Tâlharul*, în volumul *Fefelega*, 1908, pag. 206)

b. Eliminând prealabila consultare oculară reciprocă, mă înhață amândoi de subsuori, de parcă ar fi fost mai dinainte înțeleși, și **mă ridică pe sus**, târându-mă în direcția scării. (Vlad Mușatescu, *De-a puia gaia*, 1975, pag. 103)

[În exemplul (a) adverbialul *mai jos* este pleonastic, justificabil prin comparație («mai jos decât locul unde se afla»); în (b) a *ridica pe sus* nu mai este pleonastic, pentru că expresia înseamnă că Obiectivul, persoana ridicată, nu mai are nici un punct de contact cu solul.]

Pe axa frontală, dacă Situl este reprezentat de un cuvânt desemnând un participant la discurs, acest spațiu este cu orientare intrinsecă, deci informațiile direcționale nu sunt rezultatul unui transfer făcut de un observator exterior ci chiar de locutor. În exemplele următoare sunt prezente cele trei tipuri de *Aktionsart* – o stare (exemplul 97), un proces (exemplul 98), o predicăție telică (exemplul 99).

(96) În ziua aceea nu o întâlnii [pe Maitreyi] și nu o căutai. Seara, la masă, o aveam iarăși **la dreapta mea**. (Mircea Eliade, *Maitreyi*, 1933, pag. 37)

[Obiectivul, *tânăra cu numele Maitreyi*, se găsește în dreapta Sitului, care este locutorul.]

(97) Ne-am dus la gară, [mergem] ochi în ochi și mână-n mână, cu Dorel **în spatele nostru**, gata să ne culeagă în caz că am leșina de fericire. (Cătălin Gavriliu, *Andreea-Paula* în *Antologia Liternet2002*, vol. 2, pag 17)

[Deși sintagma a se duce la gară este telică, fraza focalizează pe faza internă a deplasării; Obiectivul, *personajul Dorel*, se găsește în spatele locutorului, deci în direcția opusă sensului deplasării acestuia.]

(98) Însoțitorul meu continuă să urce treptele. Nu mirosea a bine. Continui așa să urc, până ajung într-un coridor întortocheat. O ușă se deschide și **în fata mea** apare o camera goală, fără ferestre. (Filon Verca, *Parașutiștii*, 2000, pag. 256)

[Obiectivul predicăției spațiale, *camera*, se găsește în fața locutorului, deci în direcția deplasării sale. Verbul de percepție a apărării este telic punctual (adică exprimă o acțiune cu durată foarte scurtă).]

În cazul predicățiilor deictice orientate vertical, frontal și/ sau lateral, deseori locutorul transferă spațiului propria sa orientare intrinsecă:

(99) Dealul *Răpidea*, care este în fața Iașilor, ne va sluji de punct de pornire în călătoria ce întreprindem. Iată-ne dar pe vârful lui, având **dinaintea ochilor** în depărtate capitalia Moldovii, **în dreapta și în stânga** munți acoperiți de vii îmbelșugate și **sub picioarele noastre** șoseaua ce duce spre Galați și care, șerpuind printre livezi vesele pân-în vale, se întinde ca o pânză albă pe șesul Bahluiului (Vasile Alecsandri, *Iașii în 1844, 1845*, Wikisource)

[Locutorul-privitor descrie poziția diferitelor elemente ale peisajului: orașul Iași se găsește în fața lui, munții se găsesc lateral, la dreapta și la stânga, iar drumul spre Galați se găsește mai jos de locul în care se găsește.]

Prezența substantivelor (derivate din adjective) *stânga* sau *dreapta* poate conduce la o desemnare ambiguă¹² a Sitului, care este poate fi anulată de prezența unui adjectiv posesiv:

(100) a. Ofițer intendent al spitalului era tocmai cel care acum era **în dreapta mea** la masă. (Camil Petrescu, *Patul lui Procust*, 1933, pag. 28)

b. Pașii noștri pornesc în direcția Dâmbu Morii, pe marginea DN-ului. Avem de mers pe marginea șoselei circa 15 - 20 minute până când vom ajunge la podul peste râul Timiș. În acest punct lăsăm **în stânga noastră** Cabana

¹² Orientarea laterală este deseori ambiguă între o desemnare laterală directă și orientarea laterală în oglindă. Ne putem imagina dialogul următor: PAUL: - *Știi cumva cum pot ajunge la gară?* ION: - *Pentru gară, ia-o pe prima stradă la stânga.* PAUL: - *Stânga mea sau stânga ta?*

Ambiguitatea derivă din poziția relativă a celor doi interlocutori. În dialogul de mai sus, Paul și Ion se găsesc față în față (orientare laterală în oglindă), deci partea dreapta a lui Paul corespunde părții stângi a lui Ion și invers. De aceea este necesar ca locutorul să dea informații suplimentare despre direcție, ceea ce face deseori printr-un gest indicativ.

Dâmbu Morii și ne orientam, înainte, pe marcajul dunga galbena, spre Canionul 7 Scări. (Cristian-Alexandru Cătană *Canionul și cascada 7 scări* 2011)

[*Adjectivul posesiv mea arată că orientarea laterală se face în funcție de orientarea intrinsecă a locutorului. Exemplul din (b) este un fragment dintr-un ghid de călătorie, în care orientarea laterală este dată tot de locutor, care folosește pluralul din dorința de a-i include în descrierea itinerariului, stilistic vorbind, pe cititori, viitorii excursioniști.*]

De multe ori termenii *stânga* și *dreapta* apar amândoi în aceeași frază, situație în care, de multe ori, se marchează pur și simplu faptul că este vorba de axa laterală:

- (101) a. Dar dacă **în stânga** și **în dreapta**, dacă înaintea mea chiar, la zece metri, nu mai vedeam nimic, îndelungata obicinuință cu mașina ținea treze reflexele și deprinderile strict necesare... (Camil Petrescu, *Patul lui Procust*, 1933, pag. 51)
- b. Ciudat, dar mâna stângă mă dureau ca altădată, de greutatea servietei doldora de cărți și caiete; **în dreapta** încă mergea Ionaș Moscu; **în stânga**, Mircea Balaban, iar pe partea cealaltă a străzii, Dorobanțu, care avea superstiția că n-o să-l asculte la nimic, în ziua aceea, dacă merge **pe dreapta**! (Grigore Băjenaru, *Bună dimineața băieți*, 1972, pag. 88)

[*Exemplul (a) descrie situația unei peroane care conduce mașina în ceață și care nu are vizibilitate nici pe axa laterală, nici pe cea frontală. În (b) locutorul își amintește drumul său spre școală, în tovărășia unor colegi dintre care doi mergeau pe același trotuar cu el, iar celălalt, din superstiție, mergea pe trotuarul opus.*]

Expresiile având forma Prepoziție + *stânga* + și + Prepoziție + *dreapta* desemnează axa laterală, cu neutralizarea polarității direcționale:

- (102) a. Deodată aud voci de dincolo de podeț, voci care se apropiau din ce în ce mai mult. Angajasem primii pași pe punte, când, ca izbit de o lovitură, încerc să fac calea înapoi. Însa era prea târziu. În spate, Ica și tatăl ei, **în stânga și în dreapta**, apa lina. La celălalt capăt al punții, aud voci, la numai câțiva pași de mine, ascunse de frunziș. (Filon Verca, *Parașutiștii*, 2000, pag. 254)
- b. Dacă aruncaai privirea **împrejur, la dreapta și la stânga**, vedeai drumul de țară șerpuind spre culme, iară la vale, de-a lungul râulețului, cât străbate ochiul, până la câmpia nesfârșită, afară de câțiva arini ce stăteau grămadă din jos pe podul de piatră, nu zăreai decât iarba și mărăcini. (Ion Slavici, *Moara cu noroc*, 1880, pag. 3)

[*Expresiile în stânga și în dreapta ca și la dreapta și la stânga arată că Obiectivul se găsește pe axa laterală, indiferent de polarizare, putând fi substituite cu adverbul lateral.*]

Axa laterală poate fi exprimată și de adverbul *lateral* dar mai ales de adverbul compus *alături de*, de verbul *a (se) alătura*, toate cuvinte din familia lexicală a cuvântului *latură* și care exprimă Situri orientate dar fără să precizeze polarizarea:

- (103) a. [Doctorul Vladimirescu] m-a luat pe după umeri și-a mers **alături de mine** (Ileana Vulpescu, *Arta Conversației*, pag. 40)
- b. După o scurtă perioadă, o doamnă în vârstă de 74 de ani **ni s-a alăturat** pe scaunul din dreapta șoferului, până la Făgăraș. (Teodora Neagu, *Padina Fest 2011: frig noaptea, frumos ziua!* 2011)

[*Adverbialul deictic alături de mine semnifică în sensul propriu că Obiectivul se găsește în partea laterală a Sitului, care este locutorul; aceeași semnificație o are și verbul a (se) alătura: în sens propriu acest verb ne spune că, în faza finală, Obiectivul este situat în partea laterală a Sitului, exprimat aici de grupul de persoane din care face parte și locutorul.*]

Există și alte expresii adverbiale care desemnează partea laterală a Sitului, fără polarizare direcțională, din care unele sunt de uz curent (*pe o coastă, într-o latură, într-o rână, într-o parte*) iar altele, aproape ieșite din uz, au supraviețuit în conștiința lingvistică națională probabil datorită geniului lui Ion Luca Caragiale (de ex. *într-un peș*¹³):

- (104) a. Și totuși, **într-o rână**, am reușit să dorm cu alternanță, când **pe o parte**, când **pe alta**. (Filon Verca, *Parașutiștii*, 2000, pag. 282)

¹³ Este vorba de un pasaj din actul întâi al comediei *O noapte furtunoasă* în care Jupân Dumitrache spune:
Mă pomenesc că [bagabontul] vine și se pune la altă masă alături, cu fața spre masa noastră și cu spatele la comedie. Șade rezemat într-un peș, șade, șade, șade, și se uită lung și galiș la cocoane, se uită, se ...
 Expresia *într-un peș* înseamnă «(sprijinit/aplecat) lateral, pe o coastă».

- b. Obosit de atâtea emoții, ochii încep să se închidă, în timp ce capul se pleacă **într-o parte**, gata și el să cedeze. Mă priveau toți, parca să-mi sară într-ajutor. (Filon Verca, *Parașutați în România vândută*, pag. 302)
- c. [...] deodată zării o caleașca cu șese cai și întovărășită de un călăreț care venea în partea mea. Abia avui vreme a mă da **în lături**, și echipajul și omul cel călare trecură ca un fulger pe lângă mine [...] (Vasile Alecsandri, *Balta Albă*, 1847, pag. 101)

[*Toate expresiile scoase în evidență exprimă relații spațiale situate pe axa laterală, predicțiile a_dormi_într-o_rână, a_dormi_pe_o_parte, a_dormi_pe_altă_parte exprimând un proces, iar a_pleca_capul_într-o_parte, din (b) și a_se_da_în_lături din (c) fiind predicții telice, adverbialele precizând direcția mișcării.*]

Relații spațiale complexe

Există enunțuri care exprimă simultan mai multe relații spațiale între Obiectiv și Sit, datorită prezenței mai multor adverbiale, fiecare denotând un alt tip de raport. Unele adverbiale au capacitatea de a se preta la mai multe lecturi, pot indica două sau mai multe relații spațiale. De exemplu adverbialul *alături de* în *Maria s-a așezat alături de mine* este interpretat ca o relație proiectivă pe axa laterală, dar și ca o relație proiectivă de distanță, marcând apropierea Obiectivului de Sit. De asemenea adverbialul *în jurul*, într-o expresie de tipul *satele din jurul Bucureștiului* semnifică nu numai o poziție aproximativ circulară a Obiectivului față de Sit, dar și apropierea dintre ele și apropierea de Sit (orașul București).

- (105) a. Multe dintre ființele încovrigate **în jurul meu** pe puntea lunguiață a șleului adormiseră din nou, într-un fel hotărât, ca și cum somnul ar fi avut capacitatea de a le apăra de ploaia care continua să cadă, aproape nevăzută (Ana Blandiana, *Reportaj*, 2002, pag. 34)
- b. «- Canalie!» aud ultimele zvârcoliri ale nepoatei mele. Grigore, **alături de mine**, pleacă fruntea. (Filon Verca, *Parașutiștii*, 2000, pag. 256)

[*Cele două adverbiale evidențiate exprimă distanța mică la care Obiectivul se găsește față de Sit, în (a) Obiectivele multiple fiind în poziție circulară, iar în (b) în poziție laterale față de Sit.*]

Uneori, locutorul simte nevoia să identifice poziția unui Obiectiv în raport cu mai multe Situri, pentru a-i ușura interlocutorului sarcina de a identifica poziția. În aceste cazuri localizarea unui singur Obiectiv este făcut în funcție de o multitudine de Situri. De multe ori în aceste cazuri avem a face cu o prezentare a spațiului ca itinerariu:

- (106) Grobei ieși după ce i se explicase unde era stația de autobuz. «- Cum ieșiți, **imediat, pe stânga, lângă** stâlpul de afișaj, **vis-à-vis de** Fischer... a... ha-ha, pardon, **vis-à-vis de** vechea primărie, clădirea aceea verde cu nu turn... da-da, **chiar în colț, nu pe partea chioșcului** ci... da-da, o zăriți imediat, nu se poate să... ». (Nicolae Breban, *Bunavestire*, 1977, pag. 43)

[*În acest pasaj locutorul furnizează multe informații interlocutorului pentru a-l ajuta să găsească stația de autobuz; indicația deictică (imediat pe stânga), ce ține seama de orientarea intrinsecă laterală a interlocutorului este completată de alte repere fixe: stâlpul de afișaj, orientarea frontală în oglindă față de magazinul Fischer, primăria veche, trotuarul opus chioșcului, vecinătatea colțului străzii.*]

- (107) [Doamna T.] era la o masă **aproape vecină cu noi**, tot **în marginea dinspre fațada** de *châlet* a hotelului. (Camil Petrescu, *Patul lui Procust*, 1933, pag. 53)

[*Poziția Obiectivului, masa la care stătea doamna T., este identificată prin două categorii de informații: o informație deictică de distanță (vecinătatea față de masa grupului din care face parte locutorul) și informații non deictice, orientarea frontală (raportată la fațada hotelului) și incluziunea topologică (în marginea spațiului ocupat de restaurant).*]

- (108)- Dacă aruncaai privirea **împrejur, la dreapta și la stânga**, vedeai drumul de țară șerpuind spre culme, iară la vale, de-a lungul râulețului, cât străbate ochiul, până la câmpia nesfârșită, afară de câțiva arini ce stăteau grămadă din jos pe podul de piatră, nu zăreai decât iarbă și mărăcini. (Ion Slavici, *Moara cu noroc*, 1880, pag. 3)

[*În această frază un singur Sit, reprezentat ceea ce vede unui privitor generic, cu orientare frontală și laterală servește la identificarea poziției mai multor Obiective – drumul, câmpia, podul de piatră, grupul de arini, iarba și mărăcini.*]

4.6. Concluzii

Deixisul spațial este o parte importantă a complexe predicții spațiale, deci a informației care permite participanților la discurs să repereze poziția unei entități (Obiectivul) în spațiu (Situl).

Elementul principal care permite să calificăm un anumit deixis drept “spațial” este Situl: se face astfel diferența între *în fața lui Constantin*, care nu este deictic și *în fața mea / ta / noastră / voastră* care sunt deictice (Levinson 1999 și exemplele (23b-c)). Dacă un alt element al frazei este deictic (*eu sunt în fața casei*, **acum** *Constantin este în fața casei*), fraza este deictică dar este vorba de un deixis de persoană sau de timp (reprezentate de prezentul la persoana întâi a verbului *a fi* și de adverbul deictic *acum*). Cele două exemple sunt deictice, dar această caracteristică nu privește spațiul.

Sistemul deicticelor spațiale se realizează prin intermediul a două sub-sisteme, cel al adverbelor deictice (având în centru adverbul *aici*) și al sintagme nominale sau prepoziționale ce conțin un element deictic (pronume personale, demonstrative, posesive, etc.)

Spațialitatea deictică reia din spațialitatea generală toate relațiile geometrice ce pot exista între Obiectiv și Sit, topologice sau proiective. Uneori, dacă locutorul consideră că poziția Obiectivului este greu de reperat, acesta furnizează un întreg evantai de informații spațiale, indicațiile deictice fiind completate de indicații non deictice, ‘obiective’, perceptibile în zona descrisă. Limbajul comun codifică un întreg ansamblu de relații spațiale, de mare complexitate.

Bibliografie

- Aurnague, Michel/ Laure Vieu/ Andrée Borillo, (1997), ‘La représentation formelle des concepts spatiaux dans la langue’, in Michael Denis (ed.), 69- 102.
- Borillo, Andrée (1998), *L'espace et son expression en français*, Éditions Ophrys, Paris
- Denis, Michael, (ed.) (1997), *Langage et cognition spatiale*, Paris, Masson.
- Clark, Herbert (1973) ‘Space, time, semantics and the child’, in T. E. Moore (ed.) *Cognitive development and the acquisition of the language*, New York, Academic Press, 28 - 64.
- Costăchescu, Adriana (2000), ‘Verbes déictiques: actant zéro et aspect’ in *Actes du colloque "Fin(s), de siècle(s)"*, 22 – 25 mars 2000, Iași, Éditions Universitaires A. I. Cuza, 184-193.
- Costăchescu, Adriana (2007), ‘Les cibles et les sites dans l’expression de l’espace en français’, in Gabriela Scurt coord. *Modèles actuels dans l’étude du français*, Craiova, Editura Universitaria . 101 - 118.
- Costăchescu, Adriana (2008), ‘La Direction Latérale en français’, in Jacques Durand/ Benoit Habert/ Bernard Larks (eds.), *Congrès mondial de Linguistique française*, CD rom; Actes en ligne, <http://www.linguistiquefrancaise.org>.
- Fillmore, Charles (1966), ‘Deictic categories in the semantics of *come* and *go*’ in *Foundation of language*. 2, 219 - 227.
- Fillmore, Charles (1972), ‘How to know whether you are coming or going’, in K. Hyldgart - Jensen (éd.), *Linguistic 1972*, 369 - 379, Frankfurt a. M., Athednaum Verlag, republié dans Gisa Rauh (éd.) *Essays on Deixis* (1983), Tübingen: Gunter Narr Verlag 219 - 227.
- Jackendoff, Ray (1983), ‘Semantics of spatial expressions’ in R. Jackendoff *Semantics and Cognition*. Cambridge (MA), MIT Press.
- Leech, George (1969), *Towards a semantic description of English*, London, Logmans.
- Levelt, W.J.M. (1984), ‘Some perceptual limitations on talking about space’, in A.J. van Doorn / W.A. van de Grind / J.J. Koenderink (eds.), *Limits in perception*, Utrecht, VNU Science Press, 323 – 258.
- Levelt, W.J.M. (1989), ‘Working models of perception; five general issues’. In B.A.S. Elsendorn / H. Bouma (éds.), *Working models of perception*, London: Academic Press, 489 – 503.
- Levinson, Stephen (1983), *Pragmatics*, Cambridge MA, MIT Press,=.
- Levinson, Stephen (1999), ‘Frames of Reference and Molyneux’s Question: Crosslinguistic Evidence’, in P. Bloom / M. Peterson / L. Nadel / M. Garrett (eds.) *Language and Space*, Cambridge MA, MIT Press, 109 – 169.
- Levinson, Stephen (2003), *Space in Language and Cognition*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Stalnaker, Robert (1973), ‘Presuppositions’, in *Journal of philosophical logic*, 2, 447 - 457.
- Stalnaker, Robert (1974), ‘Pragmatic presuppositions’, in M. Munitz / P. Unger (éds.) *Semantics and philosophy*, New York, New York University Press, 197 - 214. Publicat și în S. Davis (ed.) *Pragmatics. A reader*, Oxford, Oxford University Press, 1991, 471 - 481.
- Tomescu, Domnița (2008), ‘Flexiunea substantivului’ în *Gramatica Limbii Române*, tiraj nou revăzut, Vol. 1, București, Editura Academiei Române, 61-90.
- Tversky, Barbara / Holly Taylor / Sent Mainwaring (1997), ‘Langage et perspective spatiale’, in Michael Denis (éd.) *Langage et cognition spatiale*, 25- 49. Paris, Masson.
- Vandeloise, Claude, (1986), *Sémantique des relations spatiales*, Paris, Éditions du Seuil.
- Vanelli, Laura (1995), ‘La deissi’ in Renzi, Lorenzo / Giampaolo Salvi / Anna Cardinaletti (eds), *Grande Grammatica Italiana di Consultazione* vol. III, Bologna, Il Mulino, 261 - 375.
- Vasilescu, Andra (2008), ‘Pronumele’ în *Gramatica Limbii Române*, tiraj nou revăzut, Vol. 1, București, Editura Academiei Române, 181- 288.